

ਸਮਤਾ

ਅਪ੍ਰੈਲ 1982 (ਅੰਕ 23)

ਸੰਪਾਦਕ: ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ (1929-2011)

ਇਹ ਪੀ ਡੀ ਐਫ ਫਾਈਲ ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ “ਵਤਨ” ਦੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ 'ਤੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

ਸੋਤ: ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ।

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

- ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਲੂਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ—ਚਮਨ ਲਾਲ
ਅਜ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗੁਣਾ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਦਵਿਵਾਦ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਲੂਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਲੂਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ...ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹਾਲੇ ਚੁੱਪ ਹੋ—ਮ. ਸੁਲਿਮਸਨ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚੋਂ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਹਾਣੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਦੋ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅੰਨੀ ਗੁਫਾ—ਕੁਲਦੀਪ ਖਿਆਲਾ ਅਤੇ
 ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ—ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
- ਟੈਕਨੀਕਲ ਵਿਦਿਆ ਕਿਸਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ—
ਪ੍ਰੋ. ਭਾਰਦਵਾਜ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ।
- ਸੰਪਾਦਕੀ : ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਣ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅਨਅਰਥ—ਇਕ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ।
ਗਰੁਪ ਪਾਲਿਟਿਕਸ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਪਾਲਿਟਿਕਸ।
- ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ :
ਵਿਦਿਆ ਸਿੱਸਟਮ ਬਾਰੇ
ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ
ਸਮਤਾ ਦੇ ਮੈਟਰ ਬਾਰੇ
- ਕਵਿਤਾਵਾਂ : ਹਰਜਿੰਦਰਮੀਤ, ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦਿਪਤੀ, ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਦੀਦਾਰ ਸ਼ੇਰਤਾ, ਭੂਪਿੰਦਰੋ,
ਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ।

ਕਾਫਲਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ

ਅਬ ਤੁਮ ਸੇ ਰੁਖਸਤ ਹੋਤਾ ਹੂੰ
ਆਓ ਸੰਭਾਲੋ ਸਾਜ਼ ਗਜ਼ਲ
ਨਏ ਤਰਾਨੇਂ ਛੇੜੋ
ਮੇਰੇ ਨਗਮੋਂ ਕੇ ਨੀਂਦ ਆਤੀ ਹੈ।

(ਫਰਾਖ ਗੋਰਖਪੁਰੀ—ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ)

1. ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ

ਸਾਡੀਆਂ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਵਲੋਂ ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਲਵੋਂ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਜੋ ਲੁੱਚਪੁੱਚਾ ਜਾਂ ਲੱਚਰਪੁੱਚਾ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੰਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕੱਦਮੀ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਲਚਰਪੁੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਫੇਰ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ 14 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਨਸਰਾਲੀ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਸੁਖਪਾਲ ਵਲੋਂ ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ

ਦੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਮਸਲਿਆਂ ਉਤੇ ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਪਰਚਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਭਰਪੂਰ ਭਰਿਸ਼ ਬਾਅਦ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਉਲੀਕੇ ਹੋਏ ਫੋਰੀ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕ ਤਿਅਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਇਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਬਣਾਏ ਜੋ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਸਾਧਨ ਮੁਹਿਯਾ ਕਰੇ। ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜਿਥੇ ਉਥੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੈੜੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਹਲੂਣਾ ਦੇਣ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾ ਪੱਧਰ ਵੀ ਏਨਾਂ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮਾਂਤ ਪਾਵੇ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਤੁੰਬੀ ਵਾਲੇ ਗਲਤ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇਧਦੇ ਨਿਖੇਧਦੇ ਅਸੀਂ ਤੁੰਬੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜੋ ਇਕ ਵਡੀ ਗਲਤੀ ਹੈ, ਇਸਨੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਈ ਹੈ। ਤੁੰਬੀ ਤੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜੋ ਸਿੰਹੜੇ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਮੈਨੇ ਕਰਨ। ਚੰਗੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਟੋਪ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਾਰਕਿਟ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ। ਚੰਗੇ ਨਾਟਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਚੰਗੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਬੁਲਵਾ ਕੇ ਥੀਏਟਰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੀ 21 ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਇਕ

ਇਕ ਸੂਚਨਾ

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ 3-4 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ
ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ' ਬਾਰੇ

ਇਕ ਗੋਸ਼ਟੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰਚਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਪਰਚਾ 'ਪਰਚੈਂਡ' ਦੇ ਮਾਰਚ 1982 ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਉਨਾਏ ਗਏ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜਮਾਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੋਧ ਤੇ 'ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੋਮੇ' ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਤੇ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵਾਰਿਸ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ (ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੰਗਵਾਲੀ ਬਿਲਡਿੰਗ—ਪੁਤਲੀ ਘਰ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ) ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਰੋਗਰਾਮ : 3 ਅਪ੍ਰੈਲ 8 ਵਜੇ ਰਾਤ—ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ।

ਗੋਸ਼ਟੀ ਪਹਿਲਾ ਸੈਸ਼ਨ : 3 ਅਪ੍ਰੈਲ ਰਾਤ 9 ਵਜੇ ਤੋਂ 2 ਵਜੇ ਤਕ।

ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੂਜੇ ਸੈਸ਼ਨ : 4 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਤੋਂ 1 ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ।

ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸੱਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹੂ ਸਤਵਰਗ

ਸਕੱਤ੍ਰ ਸੂਬਾ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਮੇਟੀ

ਨੋਟ : ਵਾਰਿਸ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ।

ਤਿਆਰੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵੀ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪਾਰਖੂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਪੰਜ ਨਾਟਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੂਕੈਡ ਗੀਤ ਗਾਏ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ 'ਮੀਲ ਪੱਥਰ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ 'ਟੋਆ' ਮਾਲਵਾ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ 'ਪੁਲਸ ਪੰਦਰਵਾੜਾ', ਲਹਿਰਾਗਾਗਾ ਵਲੋਂ 'ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ' ਅਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ 'ਇਨਕਲਾਬ ਸ਼ਿੰਦਾਬਾਦ' ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਲਵਾ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੂਕੈਡ ਗੀਤ 'ਸ਼ਹੀਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਲ ਸਲਾਮਤ' ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਲੋਂ 'ਦਿਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਲੋਤੀ' ਵਾਲਾ ਸੂਕੈਡ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਚੰਗੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਏ ਹਨ, ਇਹਦਾ ਸਬੂਤ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 7000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਨਿਕੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਸਖਤ ਸਰਦੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ 'ਰਾਤ ਦੇ ਵਜੇ ਤਕ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦਿਤਾ।'

ਇਸ ਮੇਲੇ ਨੇ ਇਹ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਹੁਣ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 28 ਫਰਵਰੀ, ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਜਗਤਪੁਰ ਵਲੋਂ ਵਿਰਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਤੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਨਾਟਕ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਥੇ ਇਹ ਰਾਏ ਬਣੀ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਐਸੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਛੱਪੜ ਆਦਿਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ 'ਓਪਨ ਏਅਰ ਥੀਏਟਰ' ਵਿਚ ਬਦਲਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈਣ।

'ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਕਲਾ' ਦੀ ਲੋੜ ਨਸਰਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਉਭਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਲੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

2. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਣ

ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਪਤਾ ਸੁਰਜੀਤ ਗਿਲ ਨੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਬਰਨਾਲਾ ਦੀ 8 ਫਰਵਰੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਉਲਾਰਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨੌਕਸਲੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਜਾਂ ਮੋਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਉਲਾਰਵਾਦ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਸਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ ਸਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਵੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ :—

"ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਧਰਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਲ ਪਹੁੰਚ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕੂ ਪਖਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਕੇ ਸਾਂਝੇ ਕੌਮੀ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਕੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ..."

ਸੁਰਜੀਤ ਗਿਲ ਦੀ ਇਸ ਉਪਰ ਦਿਤੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਗਿਲ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਜ਼ੇਕਰ ਘੜੀ ਘੜਾਈ ਧਾਰਨਾ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਇਸ ਪ੍ਰਏ ਕਿ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਗਿਲ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਹੂ ਕਿਸਦਾ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਵ, ਕੂੜੇ ਭੁਟੇ ਪਾਲ, ਜਿਕ੍ਰ ਸਚਿ ਪਲੇ ਹੋਏ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਤਕ, ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਇਹੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਅਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈ। ਭੀਸ਼ਮ ਸਾਹਨੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਕਬੀਰਾ ਖੜਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੇਂ' ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਚੰਧਵੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਕਪੜੇ ਦਾ ਥਾਨ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਹ ਮੌਲਾਨਿਆ ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਉਲਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਟਾਖਸ ਕਰਦਾ ਦੋਹੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਮੌਲਾਨਾ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦੋਵੇਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਤੰਗ ਨੇ। ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਿੰਦੂ ਏ, ਕੋਤਵਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏ। ਦਿਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏ। ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ

ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਨੇ ਪਰ ਕਬੀਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਏ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਨੇਂ। ਅਤੇ ਸਟੇਟ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਤੇ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਭਗਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵੇਖਕੇ ਰਾਜਾ ਉਸਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਬੀਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਬਾਗ਼ੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਸ਼ਨ ਉਹੀ ਸਲੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਬਾਗ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਗਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਡਣ ਦਾ ਚਾਅ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰ ਤੱਲੀ ਤੇ ਰਖਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਦਾ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਧਜੀਆਂ ਉਡਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਅਜ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਭੀਸ਼ਮ ਸਾਹਨੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਉਹਦੀ ਇਕ ਵਧੀਆ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਦਾ ਪੂਰਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਵਲ ਸਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

3. ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅਨਅੱਰਥ—

ਇਕ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ

ਇਸ ਮਹੀਨੇ 'ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ' ਵਾਸਤੇ ਆਈ ਇਕ ਚਿਠੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਈ ਚਿਠੀ ਤੋਂ ਇਹ ਲਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਚ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ(3) ਵਿਚ ਸੋਧਵਾਦ ਜਾਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਇਤਰਾਜ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਹੈ, 'ਪਦਾਰਥਵਾਦ' ਦਾ ਉਲਟ ਸ਼ਬਦ 'ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ' ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਹ 'ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਸੁਪਨਵਾਦ' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, 'ਆਦਰਸ਼' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਨਿਖੇਧਾਤਮਕ ਵਰਤੋਂ ਇਕ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਗੈਰਮਾਰਕਸੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸੋਧਵਾਦ' ਜਿਸ ਅਮਲ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਭਾਂਜਵਾਦ' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ ਤਾਂ 'ਰੀਵੀਯਨਇਜ਼ਮ' ਜਾਂ 'ਰੀਵੀਯਨਵਾਦ' ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏ। 'ਸੋਧ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ

ਕੁਰੈਕਸ਼ਨ (CORRECTION) ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ CORRECT ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਹਦੀ ਸੋਧ ਕਰਨੀ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ। 'ਸੋਧਵਾਦ' ਦੀ ਨਿਖੇਧਾਤਮਕ ਵਰਤੋਂ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰਨਾ ਹੈ।

4. ਸਿਆਸੀ ਵਾਦਵਿਵਾਦ

ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਗ਼ਲਤ ਫਹਿਮੀ ਹੈ ਕਿ ਖੱਬੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਲਾਈਨ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਸਹੀ ਲਾਈਨ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਸਾਥੀ ਰੰਧੀਵੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰਨਾ ਆਈ ਹੈ (ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, 23 ਮਾਰਚ) ਕਿ ਨੌਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਖੱਬੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਉਤੇ ਵੀ ਸੁੱਟੀ ਹੈ। ਚੀਨ ਉਤੇ ਇਸ ਗ਼ਲ ਦੀ ਦੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਨੌਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਥੱਪਕੀ ਹੈ ਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ ਦੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵਾਲੀ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਜੇਕਰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਪਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਵੇਖ ਸਕੇਗੇ ਕਿ ਨੌਕਸਲਬਾਜ਼ੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਪਾਰਲੀ ਮੈਨੀ ਲਾਈਨ ਅਪਣਾਇਆ ਜੰਟਕ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਨੌਕਸਲਬਾਜ਼ੀ ਕਿਸਾਨੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਮਾਰਕਸੀ ਪਾਰਟੀ ਪਿੱਠ ਨਾਂ ਦੇਂਦੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ ਹੋਰ ਹੀ ਮੌਤ ਕੱਟ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੁੱਕਲਾਂ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਪਾਈਏ ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਅਗੇ ਵਧੀਏ। ਕਟੜਵਾਦੀ ਹੋਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਡੱਟੇ ਰਹਿਣਾ ਝੂਠੇ ਵਕਾਰ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਇਸੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂਪ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਸਿਆਸਤ ਬਾਰੇ ਜੋ ਵਾਦਵਿਵਾਦ ਖਬੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿਚਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗ਼ਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂਪ ਸਿਆਸਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਥਾਪਤ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਤਰੇੜ ਆਏ। ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਬਣ ਜਾਏ ਕਿ ਸਥਾਪਤ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਛੋਟੇ ਗਰੁਪ ਬਣਾਕੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਰੁਪ ਸਿਆਸਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਿਆਸੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮੋੜਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੀ। ਨਕਸਲੀ ਗਰੁਪਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ ਤੇ

ਹੁਣੇ ਵੀ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਿਵਾ ਇਹ ਸ਼ੋਸ਼ਲ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ! ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਸ ਲੋੜ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨੱਟਿਸ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰੁਪ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

o

ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ (ਸਫਾ 40 ਦੀ ਬਾਕੀ)

(ਅ) ਮਾਰਚ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਵਲੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਭਰੇ ਸੁਆਲਾਂ ਬਾਰੇ ਕਈ ਬੜੇ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ 'ਜਮਹੂਰੀ ਹੱਕ' ਦੀ ਲਹਿਰ' ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਕਾਡਰ ਦਾ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕੰਮਕਾਜ ਬਾਰੇ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕਾਡਰ ਦੀ ਰਾਇ 'ਦਬਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚੋਧਰ ਜਮਾਈ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਰੱਖਣੀਆਂ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਕਮਿ. ਪਾਰਟੀਆਂ/ਗਰੁਪਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਕੰਮ ਢੰਗ ਜਾਂ ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਾਚਣ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ਢੰਗ ਬਾਰੇ ਰੂੜੀ-ਵਾਦੀ ਕਟੜਪੰਥੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਿਧਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਕਾਡਰ ਨੀਤੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਿਚ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਮਲ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਂਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕੁਰਲ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਨਾਲ 'ਉੜਾ ਬੋਤਾ' ਕਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕ੍ਰਿਸਮਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦੀ ਅੰਦਰ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਿਖਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਮਹੂਰੀ ਕੇਂਦਰੀਵਾਦ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ

ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਰਸਮੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਮਹੂਰੀ ਕੇਂਦਰੀਵਾਦ ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੱਭ ਵਧੀਆ ਰਾਇਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਭੇਡ ਵਿਚੋਂ ਵਧੀਆ ਰਾਇ, ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਸੱਭ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚੋਂ ਇਸਦੇ ਨਿਕਲੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਾਡਰ ਵਲੋਂ ਆਈਆਂ ਰਾਇਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵਿਰ ਪੜਚੋਲ—ਸਵੈਪੜਚੋਲ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕਰਮ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੀਤੀ/ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਈ ਰਖਣਾ, ਆਦਿ ਦਾ ਸੰਦ ਸੀ। ਜਮਹੂਰੀ ਕੇਂਦਰੀਵਾਦ ਵਿਚ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਰਾਇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਅੰਦਰਲੇ ਮੱਤ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ-ਵਿਕਾਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਮੱਤ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਨੂੰ ਖਿਲਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਧਮਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੁਖਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਦੂਜੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਸਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਆਗੂ ਜਾਂ ਆਗੂ ਜੁੱਡਲੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਗਲਤ ਜਾਂ ਠੀਕ ਰਾਇ ਨੂੰ ਸਭ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨ ਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਲਟ ਰਾਇਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ 1) ਉਸਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਹੁੰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਭਰਾਤਰੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ (ਮੁਲਕ ਵਿਚਲੇ ਚਾਹੇ ਬਾਹਰਲੇ) ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ

ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਭਰਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੱਕ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਖ ਪਹੁੰਚ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਹੀ-ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੱਕ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਕਾਰਡ ਤੱਕ ਇਸਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸੰਬੰਧਿਤ (relevant) ਭਾਗ ਹੀ ਪੁਜਦਾ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਤੇ ਵੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕੀ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਾਮਰੇਡ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣੇ ਸੀਮਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕਾਡਰ ਦੀ ਰਾਇ ਨੂੰ ਖੁੱਜੇ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਧਾਂਕ ਜਮਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। 2) ਕਲਾਸੀਕਲ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਹੂਲਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਟੁਕਾਂ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਕਾਡਰ ਦੀ ਸਹੀ ਰਾਇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਗਲਤ ਮੰਨਣ ਲਈ (ਅਤੇ ਗਲਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਣ ਲਈ) ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨਦਾ ਰਵੇ। 3) ਕਾਡਰ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਟੋਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਆਦਿ ਹੀ ਛਾਪਕੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੀ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਫਿੱਟ ਬੈਠਦੀ ਰਾਇ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4) ਇਸਤੇ ਬਿਨਾਂ ਆਗੂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਵਕਾਰ ਜੁੜਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਗੂ ਦੀ ਗਲਤ ਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣੀ। ਆਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋਨਾਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਕਿ ਇਹ-ਕਦੇ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸਤੇ ਕਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ 'ਬੁਦ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਰਖ ਹੀ ਹੈ, ਨੇ ਭੀ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭੇੜੇ-ਸਿੱਟੇ ਕੱਢੇ ਹਨ। 5) ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਡੰਡਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਕੇ ਤੇ ਵਾਹਕੇ ਦੂਸਰੀ ਰਾਇ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾਕਾਰ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਵਿਕਾਸ ਚਲਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਫਾਕੜਾਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਰਾਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋਟ ਕਪੂਰਾ

(ੲ) ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਰਚ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ' ਨਾਲ ਅਨਅਰਥ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਵ Idealism ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲਫਜ਼ idealism ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ idea ਯਾਨੀ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ idealism ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਖੋਂ ਇਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਅੰਨ ਉਲਟ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਨੀਂਹ materialism ਯਾਨੀ matter ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ideals ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਸ ਸ਼ਬਦ idealism ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪਹਿਲੀ ਯਾਨੀ ਕਿ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਖੇਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਖੇਧੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਵੈਸੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਤਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਧੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਗ਼ੈਰ ਵਲੋਵਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਕਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਹਨ।

ਇਕ ਸੁਭਚਿੰਤਕ

(ਸ) — 'ਸਮਤਾ' ਹਰ ਵਾਰ ਜ਼ਿਹਨ ਨੂੰ ਕੁਰੇਦਦਾ ਹੈ। ਹਰਵਾਰ ਨਵੇਂ ਸੁਆਲ, ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਚ ਅੰਕ ਵਿਚ ਜਮਹੂਰੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ, ਵਿਦਿਆ ਸਿਸਟਮ, ਪੋਲੈਂਡ ਸਮੱਸਿਆ, ਸੋਧਵਾਦ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਰਤੋਂ, ਦਰ ਦਰ ਦਾ ਭਿਆਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹਮਾਰਾ ਆਦਿ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਗਿਆਸੂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੀ ਭਾਰਤਵਾਸ ਭਾਵੇਂ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਚਾਲਤ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗਲਤ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਤਾਤਾਂ ਉਸਦੇ ਲੇਖਾ ਬੰਨਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੱਕ ਨੂੰ ਚਾਕ੍ਰਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

"ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚਿੜੀਆ" ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਦਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਭਾਂਤ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗਲਪ-ਨਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੈ। ਸੋਢੀ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਚਾਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੋਚਿਕ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਚਿੰਨਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਅਜਿਹੀ ਨਵੀਂ ਪਿਰਤ ਪਾਣ ਲਈ ਸੋਢੀ ਵਧਾਈ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸੋਢੀ ਨੇ ਇਹ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕ ਸਕਸੇਨਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ 'ਪੜਤਾਲ' ਤੇ 'ਪੱਥਰ ਕੱਟ' ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਧੀਆ ਅਨੁਵਾਦ ਸਮਤਾ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਇਬ 'ਸਿੱਧੂ' — ਰੰਡੇ

ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਖਤ

ਹਰਜਿੰਦਰਮੀਤ

ਮਾਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਵਸਦਿਆ ਯਾਰਾ
ਹੁਣ ਵਕਤ ਨਹੀਂ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਡ ਅੱਡ ਖੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ
ਹੁਣ ਜਦੋਂ
ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਘੜੀ
ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਆਣ ਢੁੱਕੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਚ ਲਟਕਦੀ ਸਟੇਨ ਗੰਨ
ਤੇਰੀ ਸੰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਸਾਥ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀ ਹੈ
ਅੱਤਰ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਸਫਰ 'ਚ
ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਭਟਕ ਲਿਆ ਹੈ
ਬੜਾ ਚਿਰ
ਆਪਾਂ ਪਾਲਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਬਿਨਾਂ
ਯੁੱਧ ਜਿੱਤ ਲੈਣ ਦਾ ਭਰਮ
ਜੂਝ ਤੂੰ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਰਿੰਹਾ ਏਂ
ਸੰਗਰਾਮ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਹੈ
ਮੰਡੀਆਂ 'ਚ ਜਿਹੜੇ
ਕੱਚੀਆਂ ਹੀ ਖਾ ਗਏ
ਤੇਰੇ ਪੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਮੱਛਲੀਆਂ
ਮਿੱਲਾਂ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਚੂਸ ਲਿਆ
ਮੇਰੇ ਜਵਾਨ ਡੌਲਿਆਂ ਚੋਂ ਲਹੂ
ਮਿੱਤਰਾਂ !
ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਹੈ
ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ
ਮੰਡੀ ਤੇ ਮਿਲ 'ਚ
ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ
ਜੇ ਕਣਕਾਂ ਕੱਢਦਿਆਂ
ਉਡਦੀ ਰੀਟ੍ਹ
ਤੇਰੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਜੰਮ
ਤੇਰੇ ਲਈ ਬਣਦੀ ਹੈ ਦਮੇ ਜਿਹਾ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ,
ਤਾਂ ਮਿੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤ
ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਮੇਰੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ
ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ
ਆ ਕਲੰਗੜੀ ਪਾ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰੀਏ
ਮਾਸਕੋ ਤੇ ਵਸ਼ਿੰਗਟਨ ਚੋਂ ਛੱਡੋ ਅਸਵਮੇਧਾਂ ਦਾ

ਭੰਨੀਏ ਬੁਥਾੜ

ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਯੁੱਧ ਲੜੀਏ
ਮੇਰੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਲਟਕਦੀ ਸਟੇਨਗੰਨ
ਤੇਰੀ ਸੰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਸਾਥ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀ ਹੈ

ਉੱਲੂ ਦੀ ਗੱਲ

ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰਾਂ ਦਿਪਤੀ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਨਮਜਾਤ ਉੱਲੂ ਹਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦਿਨ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ
ਕਿ
ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਮੇਰੇ ਨਹੁੰ ਕੱਟ ਕੇ
ਹੱਥ ਜੋੜੀ
ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ
ਗੋਰੂਏ ਘਣੇ ਵਾਲ
ਵੜੀ ਵੜੀ ਦਾੜੀ ।

ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੋਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ
ਜਿਵੇਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਨਾ ਦੰਦ ਹੋਣ ਨਾ ਜੁਥਾਨ ।
ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਤਦ—
ਉੱਲੂ ਜੋ ਹੋਇਆ
ਨਾ ਹੀ ਹੁਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—
ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲਗਿਆ—
ਕਿ ਉਹੀ ਸ਼ੇਰ ਖੁੰਘਾਰ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ
ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਖੂਨ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ
ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਨਵਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ—ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ।

ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ—
ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਟਾਹਣਿਆਂ ਨੂੰ
ਤੁਸੀਂ ਖੋਖਲਾ ਕਰਕੇ—
ਉਸ ਵਿੱਚ ਲੁਕਦੇ ਰਹੋਗੇ ?
ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਖੋਖਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ
ਬਗੈਰ ਟੁੱਟਣੋਂ ਰਹਿ ਸਕਣੀਆਂ ?
ਉਸਦਾ ਤਾਂ ਮਕਸਦ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ
ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ
ਆਪਣੀ ਹੀ ਛੱਤ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠਾਂ
ਦਬ ਕੇ ਮਰ ਜਾਉ ।
ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਹਾਰਾ ਟੁੱਟੇਗਾ
ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਜਾਣੀ ਹੈ ।

ਜੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕੋਗੇ—
 ਭੁੱਖ, ਖਿਆਸ, ਹਨੇਰੀ-ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਢੇ ਹੋਠ
 ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਇਹ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਸੋਗਾਤ
 ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ?
 ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਲ੍ਹ ਹੀ
 ਪਰ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ
 ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ
 ਬਦਕਾਰ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਫਸਾਏ ਰਹੋਗੇ ?
 ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਲ੍ਹ ਹੀ !

੦

ਆਪਣਾ ਗੀਤ

੦

ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗੀਤ ਤੋਂ
 ਕਿਉਂ ਮੂੰਹ ਹੋ ਚਿੜ੍ਹਾ ਰਹੇ !
 ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਘੱਟਾ
 ਆਪਣੀ ਹੀ ਅੱਖੀਂ ਪਾ ਰਹੇ ।

ਨ੍ਹੇਰੇ ਦੀ ਹਿੱਕ ਚੀਰਦਾ
 ਇਹ ਜਗਦਾ ਮਘਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ।
 ਇਹ ਕਲਾ ਤੋਂ ਹੋਣ ਨਹੀਂ
 ਇਹ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ।
 ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਸੜ ਰਹੇ
 ਖੂਨ ਦੀ ਆ ਰਹੀ ਗੰਧ ਹੈ ।
 ਜਾਂ ਇਹਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉੱਠ ਰਹੀ
 ਮੜ੍ਹਕੇ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਹੈ ।
 ਐਪਰ ਇਹ ਸਭ ਆਪਣਾ
 ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਤ ਹੈ ।
 ਇਹ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਕਾਮ ਦਾ ਕੀੜਾ
 ਨਾ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਮੱਠ ਹੈ ।
 ਇਹਦਾ ਹੱਥ ਵੋਲਾਦੀ ਪਹੁੰਚਦਾ
 ਤਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਘੰਡੀ ਤੱਕ ਹੈ ।
 ਇਹ ਯੁੱਗਾਂ ਨੂੰ ਪਲਟ ਕੇ
 ਰੱਖ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

ਇਹਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਧੜਕ ਰਹੀ
 ਜਿਸ ਬੁੱਢੜੀ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ ।
 ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਤ
 ਮਣ ਮਣ ਆਣਾ ਪੀਠਿਆ ।
 ਉਸੇ ਜੱਟ ਦੇ ਖੰਘੂਰੇ

ਇਹ ਗੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਦੋਅ ।
 ਜੀਹਨੇ ਜੱਬਨ ਤਿੱਪ ਤਿੱਪ ਕਰਕੇ
 ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਚੋਅ ।
 ਇਹ ਭੱਠੀਆਂ 'ਚ ਢਲ ਰਹੇ
 ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਲੋਅ ਹੈ !
 ਜਾਪ ਰਹੀ ਜੋ ਸਿਆਸੀ
 ਨਾਰੂਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਬਦਬੋ ਹੈ !
 ਇਸ ਗੀਤ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ
 ਜੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹਥਿਆਰ ਹੈ !
 ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ
 ਜਿੰਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ !
 ਏਸ ਗੀਤ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ
 ਕਿਰ ਰਹੀ ਜੋ ਅੱਗ ਹੈ !
 ਇਹ ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਜੀਭ ਹੈ
 ਜੋ ਕਲਾ ਨੂੰ ਗਈ ਲੱਗ ਹੈ !
 ਕਲਾਹੀਣ ਨਹੀਂ ਵਕਤ ਦੇ
 ਸ਼ੇਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਤੱਕਣਾ !
 ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ
 ਅੰਗਿਆਰ ਜੀਭਾਂ ਤੇ ਰੱਖਣਾ ।
 ਸੂਰਜਾਂ ਨੂੰ ਟੱਪਣਾ
 ਜਾਂ ਸੂਲੀਆਂ ਤੇ ਨੱਚਣਾ !

ਇਹਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ
 ਸੂਲੀਆਂ ਨੇ ਗੱਡੀਆਂ ।
 ਖੋਰੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਇਹਨੂੰ
 ਫਾਂਸੀਆਂ ਨੇ ਲੱਗੀਆਂ ।
 ਐਪਰ ਇਹ ਸੂਰਜੀਤ ਹੈ
 ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਸੱਤ ਹੈ ।
 ਫਾਂਸੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਜੀਵਣਾ
 ਕਿਸ ਕਲਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ।
 ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਅੱਗ ਫੱਕਣਾ
 ਇਹਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤ ਹੈ ।
 ਆਪਾਂ ਖੂਨ ਸੰਗ ਪਾਲਿਆ
 ਇਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਗੀਤ ਹੈ ।
 ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਹੱਕ ਸੱਚ ਦਾ
 ਰੱਤੜਾ ਸੂਰਜ ਮਘਦਾ !
 ਇਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ
 ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਗਦਾ ।
 ਛਾਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਉਮੜ੍ਹ ਰਹੀ
 ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ।
 ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਰੋਂਦ ਹੈ
 ਇਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਗੀਤ ਹੈ ।

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗੀਤ ਤੋਂ
ਕਿਉਂ ਅੱਖੀਆਂ ਭੁਆ ਰਹੇ ।
ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ
ਕਿਉਂ ਕੈਫ਼ੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ।
ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਘੱਟਾ ਉੱਡਦਾ
ਆਪਣੀ ਹੀ ਅੱਖੀਂ ਪਾ ਰਹੇ !

○

ਗ਼ਜ਼ਲ

○

ਦੀਦਾਰ ਸ਼ੇਤਰਾ

ਲੋੜ ਸਬਰਾਂ ਦੀ, ਹਾਲੇ ਬੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਸੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਣ ਹੈ, ਝੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਜ਼ੁਲਮ ਸੰਗ ਟਕਰਾਉਣ ਦੀ, ਹਰ ਜਾਚ ਹੈ,
ਜਾਚ ਹੈ ਕੰਮ ਆਉਣ ਦੀ, ਲੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਵਕਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ, ਪਾਉਨੈਂ ਬੇੜੀਆਂ ?
ਤੋਰ ਇਸ ਦੀ ਨੇ ਮਗਰ ਰੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਾਫ਼ਲਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦਾ,
ਕਿਰਤ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਕਦੀ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਹੈ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ! ਇਹ ਸਿਦਕਾਂ ਦੀ ਲੋਰ,
ਲੋਰ ਹੈ ਐਸੀ ਕਿ—ਇਸ ਮੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਲੱਖ ਕਰ ਤਦਬੀਰ, ਬੁਲੀਆਂ ਸਿਉਂ ਦਵੀਂ,
ਹੁਕ ਉੱਠਦੀ ਹੈ ਸਿਹਨੇ ਰੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਲੋੜ ਸਮਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈ, ਭੇਟਾ ਸੀਸ ਦੀ,
ਸੀਸ ਭੇਟਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਉਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਚੌਂਕ ਹੋਵੇ ਚਾਂਦਨੀ, ਜਾਂ ਪੁੱਲ ਕੋਈ
ਕਲਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, 'ਸਰ ਝੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਗਹਿਰ ਅਸਮਾਨਾਂ ਦੀ, ਰੰਗ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇਹ,
ਕੀ ਰਹੇ ਨੇ ਆਖ, ਸੁਣ ! ਉੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਵਕਤ ਪਰਖਾਂ ਦੇ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣੀਓ !
ਵਕਤ ਦਾ ਅੱਜ, ਸਾਥ ਹੈ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਕਿਰਤ ਦੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ, ਕੋਸਾ ਹੰਝ ਇਹ,
ਰੱਤ ਪਾਇਆਂ ਬਾਝ ਤਾਂ ਸੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਧਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਬੜੀ ਅਗਨੀ ਪਈ,
ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਲਾਵੇ ਫੁੱਟਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਹੋਰੁ ਪਏ ਹੁੰਦੇ, ਸਮੇਂ ਦੇ, ਨਕਸ਼ ਜੋ,
ਬਾਲ ਵੇਹੜੇ ਖੇਡਿਆ—ਲੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਲੋਰ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਹੈ, ਸਿਰ ਝੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।
ਖੇਡ ਸਿਦਕਾਂ ਵਾਲੜੀ, ਉੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ।

○

ਹਾਦਸੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

○

ਭੂਪਿੰਦਰ

ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਸੀ
ਮੋਦਿਆਂ ਤੇ ਲਟਕਾ ਕੇ ਤਰਕਸ਼
ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜ ਕੇ ਭਾਲੇ
ਚਮਕਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ
ਸੂਰਜਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ
ਤਾਂ ਤਾਜ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ
ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੂਹੜਾ
ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ
ਪਹਿਨਾਵਾਂਗੇ ਤਾਜ
ਦਾਤੀ ਹਥੜੇ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗੇ
ਕੋਈ ਅਮਲ 'ਚ ਕਰਾਮਾਤ
ਬਦਲ ਦਿਆਂਗੇ ਹੋਣੀਆਂ ਦੇ ਰੁੱਖ
ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਹਿਣ
ਤੋੜ ਦਿਆਂਗੇ ਟੁੰਡੇ ਲਾਟ ਦੀ ਤਾਣੀ
'ਢਾਹ ਦਿਆਂਗੇ ਦਿਲੀ ਦੇ ਕਿੰਗਰੋ
ਸਾਡਾ ਕੀ ਕਰਲੂ ਸਰਕਾਰ ।'
(ਕਿਉਂਕਿ) ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਬ
ਜਿਹਨ ਤੱਕ ਜਾ ਪਾਂਹੁੰਦੀ ਸੀ
ਖੜੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਚ ਤਾਂ ਮਾਰਦੀ ਸੀ
ਸੜਾਂਦ !
ਐਪਰ ਦੋ ਕਦਮ ਹੀ ਡੁਰੇ ਸਾਂ
ਕਿ ਖੜਕ ਗਈਆਂ ਸਨ ਤਾਰਾਂ
ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਰੋਕੋ
ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਲਏਗੀ !
ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਚ ਹੀ
ਗੁੰਮ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ
ਸੂਹੀ ਸਵੇਰ ਦੇ ਕਿੱਸੇ !
ਸੰਘਰਸ਼ ਹਿਲ ਗਏ ਸਨ
ਹਵਾ 'ਚ ਹੀ ਗੁੰਮ ਗਏ ਸਨ
ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁੰਗਾਰੇ
ਤੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ ਲਿਫਾਫੇ ਸਨ
ਜਾਂ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦੀਆਂ ਛਿਲਕਾਂ 'ਚ ਗੁੰਮੇ ਨਾਹਰੇ
ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਚਿਪਕੇ ਪੋਸਟਰ
ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲ
ਰੁੱਖ ਚੁਪ ਚਾਪ
ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ
ਹੋਣੀ ਦਾ ਕਹਿਰ

ਤੱਤਾ ਲਹੂ ਫੈਲਦਾ ਰਿਹਾ ਵੀਰਾਨ ਸੜਕਾਂ ਤੇ !

ਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕੇ ਚੰਦਰੇ ਰੁੱਖ
ਕਿ ਸੂਲੀ ਤੇ ਟੰਗਿਆ ਹਰ ਸਿਰ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੀ

ਧਰਤੀ ਦਾ ਫੰਗ ਤਾਂ ਸੀ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਸੰਗ ਰੰਗਿਆ !

ਝਲਸੇ ਅੰਗ

ਟੁਟੇ ਤਰਕਸ਼ ਤੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ

ਉਹ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ

ਚੁਪ ਨਿਗਲ ਗਈ ਸੀ—ਸਾਲਮ ਦੇ ਸਾਲਮ
ਵਾਜੂਦ ਨੂੰ ।

ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕੇ
ਜ਼ਲਾਵਤਨੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ।

ਤੇ ਹੁਣ ਉਤਾਰ ਕੇ ਸੋਚਦੀ ਕੁੰਜ
ਜਦ ਜਾਣਿਆ

ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਤਾਂ ਉਹ
ਜੰਗਲ 'ਚ ਹੀ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ

ਤੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਸੀ ਸ਼ਾਮਲ
ਕਾਫਲੇ ਦੇ ਨਾਲ !

ਜੰਗਲ ਦੀ ਹਵਾ ਢਾਹਸ ਬੰਨਦੀ ਹੈ
ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਕਟ ਗਏ ਨੇ ਰੁੱਖ

ਝਲਸੇ ਗਏ ਨੇ ਅੰਗ

ਟੁੱਟ ਗਏ ਨੇ ਤਰਕਸ਼

ਸਿਰ ਤਾਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਹੈ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ

ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਥਾਕੀ

ਕਿ ਔੜਾਂ 'ਚ ਕਿਉਂ ਸੁਕਦੇ ਨੇ

ਟਾਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪੱਤ

ਮਨੀਪਲਾਂਟ ਦਿਨ ਬ ਦਿਨ ਕਿਉਂ ਟੈਂਕਦੇ ਨੇ

ਸਰਕਾਰੀ ਫੁਹਾਰੇ ਸਿਰਫ

ਕੈਕਟਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਸਿੰਜਦੇ ਨੇ

ਫਾਇਰ ਬਰਗੇਡ ਸਿਰਫ ਕੋਠੀਆਂ ਬਚਾਏ ਨੇ

ਜਾਂ ਜਲਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ

ਜੰਗਲ 'ਚ ਤਾਂ ਖੁਦ ਤੀਲੇ ਲਗਾਏ ਨੇ ।

ਤੇ ਅੱਗ ਸੋਕਦੇ ਨੇ ।

ਅਜੇ ਤਾਂ ਵੰਡਣਾ ਹੈ ਰੁੱਖਾਂ 'ਚ ਪੈਗਮ

ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਚ ਗੱਡੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲੋਂ

ਹਾਦਸਾ ਬਣ ਜਾਈਏ

ਪੌਰਸ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨਾ ਹੰਢਾਈਏ

ਪਹਾੜ ਪੁੱਟ ਚੀਨੀ ਬਾਬੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਣੀਏ

ਜੰਗਲ ਤੇ ਅੱਗ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਾਂ ਹੈ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾਂ

ਆਓ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀਏ

ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਜ ਬਣੀਏ

ਤੇ ਹੋਣੀਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਈਏ

ਤੁਸੀਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਨਾ ।

੦

ਕਵਿਤਾ

੦

ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਹੱਥਾਂ 'ਚ

ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ

ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ

ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ

ਕਦੇ ਵੀ ਟੱਸ ਤੋਂ ਮੱਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ...

ਇਥੇ ਤਾਂ ਗਲ ਹੀ ਉਲਟੀ ਹੈ

ਜਦ ਵੀ ਕਦੇ

ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਗਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ

ਤਾਂ ਉਲੂਆਂ ਨੇ ਤਾਂ

ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ

ਉਹ ਵੀ ਬਣਕੇ ਭੀੜ

ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ...

ਤੇ ਇੰਜ ਹੀ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਖੂਨ ਤੋਂ ਵਿਸਕੀ ਦੀ ਬੋਤਲ

ਤੇ ਦੱਬੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ,

ਕਾਰ ਦੀ ਘੁਕਰ 'ਚ ਅਬਲਾਂ ਦੀ ਚੀਕ

ਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸ਼ਮੂਚਾ ਰਾਸ਼ਨ

ਕੁਝ ਹੀ ਜਬਾੜਿਆਂ ਹੇਠ ਜਜ਼ਬ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ...

ਦੇਸਤੋ ! ਕਦੋਂ ਟੁੱਟਣੀ ਹੈ ਚੁਰਾਹੇ 'ਚ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਖੂਨ ਤੋਂ ਬਣੀ ਵਿਸਕੀ ਦੀ ਬੋਤਲ

ਤੇ ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਦੱਬੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ

ਕਾਰ ਦੀ ਘੁਕਰ 'ਚ ਅਬਲਾਂ ਦੀ ਚੀਕ

ਤੇ ਕਦੋਂ ਪੈਣੇ ਨੇ ਬਜਾਰੀ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਖਰੀਦੇ ਸਕਾਰਫ

ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਗਲ...

ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਵੈਲਫੇਅਰ ਸਟੇਟ' ਤੋਂ

'ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਓ' ਤੀਕ ਦਾ

ਵਰਗਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਫਰਹਾਦ

'ਲੋਕ ਰਾਜ' ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

'ਸਥਿਰ ਸੁਕਾਰ' ਦੇ ਖਲਾਅ ਵਿਚ

ਰੋਹ 'ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ...

੦

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਲੂਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ

ਚਮਨ ਲਾਲ

(ਚੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਚੀਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਲੂਸ਼ਨ ਦੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਲੂਸ਼ਨ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਤਿੰਨ ਰੋਜ਼ਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪੇਪਰ ਉਸੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ 11 ਨਵੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
ਚ. ਲ.)

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 25 ਸਿਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਂ ਚਾਓ ਸੂਰੇਨ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿਰਫ 55 ਵਰ੍ਹੇ ਜਿਉਂਦਿਆ। ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਓ ਸੂਰੇਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। 1918 ਤੋਂ, 37 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਜਦ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ, ਆਪਣਾ ਕਲਮੀ ਨਾਂ ਲੂਸ਼ਨ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ। ਜਦ ਉਸ ਨੇ 'ਦੇਹ ਤਿਆਗੀ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦੇ ਜਨਮਜ਼ੇ ਵਾਂਗ ਕੁੱਲ 20-30 ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਜਨਮਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਜਦ ਚੀਨ ਦੀ ਹਾਕਮ ਕੌਮਿਨਤਾਂਸ ਸੁੰਡਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਦਿਹਾਂਤ 19 ਅਕਤੂਬਰ 1936 ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਫੈਲੇ।

1900 ਈਸਵੀਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਿਕੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਛੋਟੇ ਲੇਖ, ਅਨੁਵਾਦ ਆਦਿ ਕੀਤੇ। ਲੇਖਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ 1918 ਤੋਂ ਹੀ ਵਧਿਆ, ਜਦ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ—'ਇਕ ਪਾਗਲ ਦੀ ਡਾਇਰੀ' ਅਤੇ ਲੇਖ 'ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਸੰਬੰਧੀ ਮੈਥੇ ਵਿਚਾਰ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ 18 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬੜੇ ਜਿਹੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ 6-7 ਸੌ ਲੇਖ,

33 ਕਹਾਣੀਆਂ, 'ਚੀਨੀ ਗਲਪ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਆਦਿ ਲਿਖੇ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੜਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਚਾ ਲੂਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ 18 ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਹਾਣੀਆਂ, 19 ਗੱਦ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਅਤੇ 256 ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਲੂਸ਼ਨ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਚੀਨ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੇਠ ਪੀਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁੱਸਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਤੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਜਪਾਨ ਗਿਆ। ਜਪਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾਏ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਕੁਚਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰ ਉਸਾਰਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਉਹ ਤੁਰ ਪਿਆ। 1909 ਵਿੱਚ ਉਹ ਚੀਨ ਪਰਤਿਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। 1911 ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ, ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵਿਦਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵੀ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤੇ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਜਨਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। 'ਚੀਨ ਫਰੀਡਮ ਲੀਗ', 'ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਲੇਖਕ ਲੀਗ' ਅਤੇ 'ਚੀਨ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀ ਲੀਗ' ਦਾ ਉਹ ਮੁੱਢਲਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ।

ਚੀਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਲੂਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 1911 ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ, ਚਾਰ ਮਈ 1919 ਲਹਿਰ, 18 ਮਾਰਚ 1926 ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇ-ਆਮ, 1927 ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇ-ਆਮ, ਜਪਾਨੀ ਹਮਲਾ, ਕੌਮਿਕਤਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ, ਚੀਨੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਲੰਬੇ ਮਾਰਚ ਦੀ ਸਥੂਲਤਾ—ਆਦਿ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਲੂਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਜਿਥੇ ਚੀਨੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਾਓ-ਜੇ-ਤੁੰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ, ਅਰਧ-

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਦਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵ-ਜਮਹੂਰੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ, ਉਥੇ ਲੂਸ਼ਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਏਨ੍ਹਾਂ ਨਵ-ਜਮਹੂਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਧੁਨਿਕ ਚੀਨੀ ਲੋਕ-ਸਵਰਾਜ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਮਗਨ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਾਓ ਜ਼ੇ-ਤੁੰਗ ਨੇ ਲੂ ਸੁਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੂ ਸੁਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਂਟ 'ਕੀਤੀ' - 'ਏਸ ਨਵੀਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹਾਦਰ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਲੂ ਸੁਨ, ਸੀ। ਚੀਨ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੋਨਾਪਤੀ ਲੂ-ਸੁਨ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਗਨ ਲੇਖਕ ਹੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵੀ ਸੀ। ਲੂਸ਼ਨ ਦਿੱਤ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਵਾਲਾ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ਾਮ-ਦੀਪਣ ਤੇ ਮੀਸਣੇਪਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਕਤ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤੇ ਅਰਧ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਣ ਅਮੁੱਲ ਹੈ। ਕੌਮ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੀ ਕੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਤਰਬੱਲੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹਾਦਰ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਠੀਕ, ਸਭ ਤੋਂ ਪੱਕਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਕੌਮੀ ਹੀਰੋ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਹੀਰੋ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੇ ਉਹ ਤੁਰਿਆ, ਉਹ ਚੀਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕੌਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਂਹ ਸੀ।'

ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਨਫਿਊਸ਼ਿਸ਼ਵਾਦੀ ਤੇ ਤਾਉਵਾਦੀ ਵਰਗੇ ਪਛੜੇ ਤੇ ਪਿਛਾਏ-ਖਿਚੂ ਵਿਚਾਰ ਪਰਚੱਲਤ ਸਨ। ਜਗੀਰੂ ਸੰਥੰਧਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਪਿਛਾਏ-ਖਿਚੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ 'ਚ ਤੁੰਨੇ ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਬਣ ਸਕਣ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗੀਰੂ ਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਣ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕੁਚਲ

ਦਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਖ ਅਤੇ ਸਾਹਸਤ-ਹੀਣੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਚੀਨੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਚੀਨੀ ਲੋਕ ਏਨ੍ਹਾਂ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ, ਅਰਧ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣੇ, ਉਥੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਹਾਲੀ ਵੀ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ ਤੇ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜ਼ੁਲਮ, ਥੱਲੇ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਲੂਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ ਸਮਾਜ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਚੀਨ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵੀ ਦੋ ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ, ਦੋ ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਦੋ ਵੱਖ ਸਮਾਜ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਉਸਦਾ ਆਰਥਕ ਆਧਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਆਰਥਕ ਆਧਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਤੇ ਅੱਜ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਫਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ। ਪੁਰਾਣਾ ਚੀਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਹੇਠ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਦੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਜਪਾਨ ਹੱਥੋਂ, ਕਦੇ ਸਿੰਧੀ, ਕਦੇ ਟੇਵੀ ਲੁੱਟ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। 1949 ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੀ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਉਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਹੇਠ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤ ਹੱਥੋਂ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਹੱਥੋਂ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ; ਸਗੋਂ ਪੂਰਾ ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਏਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਪੜਛਾਵੇਂ ਥੱਲੇ ਹੈ। ਬੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਲੁੱਟ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਗ਼ੁੱਲਦਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਗ਼ੁੱਲਦਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਹਬੀ ਫਸਾਦ, ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕਵਾਦ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਦਰੋਜ ਮੌਤਾਂ, ਭਾਈਦੀ ਦੰਗੇ ਆਦਿ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤਵਰ ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਤਕੜੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਇਥੇ ਉਸਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਲੂਸ਼ਨ ਦਾ

ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਉਂਝ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਲੂਸਨ ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਉਸਦਾ ਮਹੱਤਵ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਆਮ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸਮਾਜੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਉਘਾੜਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਹੈ। ਲੂਸਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਲੂਸਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਪੱਖ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੱਖ ਹਨ—(i) ਦਬੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਤੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਰੂਪ (ii) ਜਗੀਰੂ ਜਾਂ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ (iii) ਜੁਲਮ ਵਿਰੁੱਧ ਘੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਮਹੱਤਵ।

(i) ਦਬੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਤੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਰੂਪ :

‘ਇਕ ਪਾਗਲ ਦੀ ਡਾਇਰੀ’ 1918 ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਲੂਸਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਆਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਲਾਏ ਇਲਜ਼ਾਮ ਹਨ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੂਸਨ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਲਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਸਿਰਫ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੁਲਮ ਤੇ ਦਬਾਅ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਜਮਾਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਜਦ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਜਮਾਤ ਨੇ ਤਾਕਤ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ। ਲੂਸਨ ਦਾ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ

ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੂਸਨ ਦੀ ਏਸ ਕਲਾਸਿਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ-ਤੱਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜਮਾਤੀ ਦੋਸਤ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ 'ਚ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਉਸ ਬੀਮਾਰ ਆਦਮੀ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਣ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਠੀਕਠਾਕ ਹੈ, ਪਰ ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੀਆਂ ਉਸਦੀ ਡਾਇਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਉਹ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਡਾਇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਸਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ—‘ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।’

ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—“ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਓ” ਅਤੇ ਉਹ ਭੈਭੀਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। “ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਹੈ ਮੇਰਾ ਭਰਾ। ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਹੈ ਫੇਰ ਉਹ ਡਰਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਿਉਂ ਘੜ ਰਿਹਾ ਹੈ?” ਪਾਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਿੰਘਰ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ “ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਰ ਨਾਲ ਆਵੇਦੇ ਖਾਧਿਆਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਤੋਂ ਡੂੰਘੇ ਸੱਕ ਨਾਲ ਵਿੰਹਦੇ ਹਨ।” ਇਹ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਦਾ ਉਲਾਰ ਨਹੀਂ ਨੂੰ, ਸਗੋਂ ਜਮਾਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਚਾਈ ਸੰਬੰਧੀ ਦਾਰਸ਼ਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੋਚ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁਕਵਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਗਲਪਨ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੂਸਨ ਦੀ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਸਿਰਫ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮੇਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਤੇ ਭਵਿੱਖ

ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, “ਏਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਰਿਹਾ, ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਧਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਤੁਰਤ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਆਦਮੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਵੇਂ ਅਸਲੀ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?”⁵

ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਏਸ ਤੱਥ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਏਸ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਵੇਂ ਦਿਛਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਇਸਦੇ ਜਾਲ-ਵਿਚ ਫੰਸ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੱਲਤ ਅਸਲੋਂ ਨਾ ਉਮੀਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ— “ਤੂੰ ਜਰੂਰ ਬਦਲ-ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਪੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਦਲ। ਤੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਮਾਣਸ ਖਾਣਿਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।” ਅਤੇ “ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਓਗੇ।”⁶ ਲੂਸ਼ਨ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਮਸੀਹਾ ਨਾ ਹੋਕੇ ਭਵਿੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਆਸਵੰਦ ਹੈ—ਅਜਿਹੇ, ਬੱਚੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਲਾਈ ਗਈ ਆਸ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਹੈ। ਭੂਤ ਦੇ ਗੰਧ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਜਦਿਆਂ, ਜਿਹੜੇ ਕਦੀ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਹਾਲੀ ਵੀ ਮਾਨਸ-ਖਾਣੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਏਸ ਤੇ ਲੂਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਾਗਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਲੂਸ਼ਨ ਦੇ ਪਾਗਲ ਆਦਮੀ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਖੁਲਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

‘ਇਕ ਪਾਗਲ ਦੀ ਡਾਇਰੀ’ ਜਮਾਤੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਆਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ; “ਆਹ ਕਿਉਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਕਹਾਣੀ” ਅਤੇ ‘ਮਨੁੱਖ ਦੇਖੀ’ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਰਸਾਣਾਂ ਤੇ ਨਿਮਨ-ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗ਼ੈਰ-ਮਨੁੱਖੀਕਰਣ ਤੇ ਵਿਗਾੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਹ ਕਿਉਂ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੀ। ਆਹ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਸਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਢਿੱਡ

ਭਰਨ ਲਈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਹੈ, ਨਾ ਘਰ। ਜਿਉਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਤਸੱਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ? “ਉਹ ਖੁਦ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਾਈਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ‘ਵਿਦਵਾਨਾਂ’ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦੇਣ ਕਾਬਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।”⁽⁸⁾ ਉਹਦੀ ਹੋਂਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦੀ ਹੈ। ਜਗੀਰੂ ਪੇਂਡੂ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ‘ਵਿਦਵਾਨਾਂ’ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ। ਆਹ ਕਿਉਂ ਜੋ ਵੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਤੇ ਜੂਏ ਵਿਚ ਉਡਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਟ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਜਨਤਾ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਟਣਾ ਮਨੁੱਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੀ ਦਲਿੱਦਰ ਬੰਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁੱਟ ਦਾ ‘ਬਦਲਾ’ ਲੈਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਪਿੰਡ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮਾਣ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਚੋਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜਕ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1911 ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਵੀ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ। ਉਸਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅੰਤ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ, ਚੋਰੀ ਦੇ ਝੂਠੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਹ ਕਿਉਂ ਭਾਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਰਿੱਤਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਗੀਰੂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਪਰੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਕਫਨ’ ਘੀਸੂ ਤੇ ਮਾਧੋ, ਆਹ ਕਿਉਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਲੱਛਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਪਤਨ, ਸਾਹਸਤੰਤਰੀਤਾ, ਗ਼ੈਰ-ਮਨੁੱਖੀਕਰਨ, ਜੋਕਿ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਬਾਅ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੰਮਕਾਰ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਆਹ ਕਿਉਂ ਚੀਨ ਦੇ 1911 ਬੁਰਜੂਆ ਇਨਕਲਾਬ ਤੇ ਵੀ ਟਿੱਪਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਰਸਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਚੀਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬ ਅਸਫਲ

ਵੀ ਹੋਇਆ।

'ਆਹ ਕਿਉਂ ਦੀ ਸੋਚੀ ਕਹਾਣੀ' ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ ਭੇੜਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਅਣਮਿਣਤ ਘਾਹ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਕਹਿ ਵੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਗੁਆ ਰਹੀ ਹੈ।

'ਮਨੁੱਖ-ਦੁੱਹੀ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਨੌਜਵਾਨ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜ-ਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਜਾਈਂ ਜਾਣ ਤੇ ਝਲਕ ਪ੍ਰਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਈ ਲਿਆਨ ਸੂ ਨਾਮੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਇਕ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਾਂ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਕਾਫੀ ਐਕੜਾਂ ਝੱਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਫੀ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—'ਮੈਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਗਲਤ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੱਚਿਓਂ ਹੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ' ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀ ਨੈਤਿਕ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਮਿਲਟਰੀ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਸ ਨੌਕਰੀ 'ਚ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕੱਟਦਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਣਾ ਢਾਂਚਾ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਾਈ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਈ—ਕਿਰਸਾਣ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ-ਸਤਾਏ ਗਏ। 18 ਮਾਰਚ 1976 ਨੂੰ 'ਸਵਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਤੋਂ' ਗ਼ੱਤਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਲਾ ਦਿਨ' ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਪਾਨੀ ਸਾਮਰਾਜੀਆਂ ਨੇ ਚੀਨ ਅੰਦਰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆ? ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵੁਡਾਤ ਕਰਕੇ, ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ, ਕੇ, 47 ਨੌਜਵਾਨ

ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇ-ਆਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ—'ਚੀਨ ਨੂੰ ਚੀਤੇ ਤੇ ਬੰਘਿਆਤ ਹੜੱਪ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਲਤ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, ਉਧਰ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚ ਚਰਾ ਵੀ ਜ਼ਮੀਰ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਬਚੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ?

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ) ਨੂੰ ਬਿਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ! (10)

ਪਰ ਲੂ ਸੁਨ ਦੰਭੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ਕ 'ਨਹੀਂ' ਸੀ, ਸੋ ਉਸਨੇ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੈਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।—'ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਖੂਨ ਕਦੀ ਵੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਸਕਦੇ।'

ਲਹੂ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਉਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਦੇਰ ਨਾਲ ਉਨੇ ਵੱਧ ਵਿਆਜ ਨਾਲ। (11)

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਕਤਲੇ-ਆਮ ਨੇ ਲੂ ਸੁਨ ਨੂੰ ਕਈ ਹਫ਼ਤੇ ਰੋਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਭਰੇ ਉਸਨੇ ਕਈ 'ਲੇਖ ਲਿਖੇ।

ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਮਿਸ ਲਿਊ ਹੇਜ਼ੂਨ ਅਤੇ ਯਾਂਗ ਭੇਨਾਂ ਵੀ ਬਿਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਲੂ ਸੁਨ ਮਿਸ ਲਿਊ ਹੇਜ਼ੂਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਟੁੰਬਣੀ ਯਾਦਗਾਰ ਲਿਖੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ—'ਏਨਾਂ ਤਿੰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਏਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ, 'ਸੱਭਿਅਕ' ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਢ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨੇ ਜਾਣੇ ਡਿੱਗਣ—ਕੇਡਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੀ! ਚੀਨੀ ਫੌਜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵੱਢਾਟੁੱਕੀ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ 'ਬਹਾਦਰੀ' ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਲਹੂ ਦੇ ਏਨਾਂ ਕੁੱਝ ਛਿੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ।

ਪਰ ਚੀਨੀ ਤੇ ਬੇਦੋਸੀ ਕਾਤਲ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਲਹੂ ਦੇ ਦਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹਾਲੀ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਤਾਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਹਨ... (12)

ਲੂ ਸੁਨ ਵਾਂਗ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਏਨੇ ਰੋਂਦੇ, ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਵਿਚ ਭਰੇ ਉਠਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸਵਾਂਗ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਰਸਾਣ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੇਤ ਔਰਤਾਂ, ਕੌਮੀ ਬੜਾ ਨਗਰ, ਬਾਰਾਸਾਤ, ਅਦਿਲਾਬਾਦ, ਕਾਨਪੁਰ, ਮੰਤ

ਨਗਰ, ਬੈਲਾਡੀਲਾ, ਮੋਮਾ ਤੇ ਹੋਰ ਅਣਗਿਣਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ?

1931 ਵਿਚ ਫੋਰ, ਜਦ ਕੌਮਿਨਤਾਂਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜ ਖੱਬੇਪੱਖੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਚੌਰਿਓਂ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਤਾਂ ਲੂਸ਼ਨ ਨਰਰਤ ਵਿਚ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਲੇਖਕ ਵੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਮੇ ਲੋਕ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ । "ਸਾਡੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਆਤੰਕ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਮੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਉਹੋਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਵੀ ਓਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ।" (13) ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਉਸਨੇ ਫੋਰ ਏਨਾਂ ਪੰਜ ਜਵਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਲਿਖੇ ਲੇਖ "ਭੁੱਲਣ ਲਈ ਲਿਖੋ", ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਏਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋਕੇ ਲਿਖਿਆ ।

'ਚੀਨ ਫਰੀਡਮ ਲੀਗ', 'ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਲੀਗ' ਅਤੇ 'ਸ਼ਹਿਰੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਚੀਨੀ ਲੀਗ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਕੇ, ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਕੇ, ਕਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਕਰਕੇ, ਜਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਹਿੱਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਖੜੇ ਕੇ, ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨੁਕਸਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹਿੱਸਾ ਸੀ; ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਲੇਖਕ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਹਨੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਕੈਦ ਦਾ ਪੰਛੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹੀ ਉਹ ਵਧੀਆ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

(ii) ਜਗੀਰੂ ਜਾਂ ਅਰਧ-ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ :

'ਔਰਤਾਂ ਸਾਂਝਿਆ ਅੱਧ ਅਕਾਸ਼', ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਾ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਜਗੀਰੂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਬੇਹੱਦ ਭੜਕਾਉ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ । ਪਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲੋਕ ਪਖੀ ਲੇਖਕ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ । ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ 'ਨਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ' ਵਿਚ ਲੂਸ਼ਨ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ

ਉਘਾੜਦੇ ਹਨ । ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪੀੜਤ ਨਾਇਕਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿਆਮਲਿੰਗ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਪੇਕੇ ਵੇਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਨ, ਸੋ ਉਸਦਾ ਉਪਨਾਂ ਵੇਈ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪਰੀਚੈ ਉਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਦੇ ਚਾਚੇ ਮਿ: ਲੂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਪਤੀ, ਜੋਕਿ ਲੱਕੜਘਾੜਾ ਸੀ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਖਤ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਉਮਰ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਤੀਹਣਿਆਂ 'ਚ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਤੋਂ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਛੋਟਾ ਸੀ । ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਜੋ ਕਿ ਤੀਹਣਿਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਇਕ ਦਿਨ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਤਨਖਾਹ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਉਂਦੀ । ਬਾਦ 'ਚ ਉਹ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਉਸਦੇ ਦੂਜੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਦੂਜਾ ਪਤੀ ਵੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਮਾਓ ਨੂੰ ਬਘਿਆੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਜੇਠ ਉਸਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੋਰ ਉਹ ਮਿ: ਲੂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਬਘਿਆੜ ਹੱਥੋਂ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ, "ਮੈਂ ਸੱਚੀਓਂ ਹੀ ਮੂਰਖ ਸੀ ।" ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿਆਮਲਿੰਗ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬਲੀਵੇਦੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਉਹ ਵਹਿਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਮੰਗਤੀ ਰੂਪ 'ਚ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਮਿ: ਲੂ ਦੇ ਘਰ ਨਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਜ਼ਿਆਮਲਿੰਗ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਜ਼ਿਆਮਲਿੰਗ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਖਿਅਤ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਕਮਲਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਹੇ ਮਾਸ ਦੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ ।

ਜ਼ਿਆਮਲਿੰਗ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਝਲਕ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਿਜ਼ਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਿਮਨ ਮੱਧ

ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ। 'ਬੂਤ ਲਈ ਅਫਸੋਸ' ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਰਦਨਾਕ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਸਦੀ ਨਾਇਕਾ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦੀ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਇਸਦੇ ਨਾਇਕ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਵੀ ਉਘਾੜਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਮਨ ਮੱਧ ਵਰਗ 'ਚ' ਆਇਆ ਹੈ, ਜਗੀਰੂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ, ਕੰਮੇ ਚਿੱਟੇ ਆਰਥਕ ਦਬਾਅ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬੇ ਕੁਚਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੁਆਮਸ਼ੇਂਗ ਤੇ ਜ਼ਿਜੁਨ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜ਼ਿਜੁਨ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕਣ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।⁽¹⁵⁾ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਜੋੜੀ ਲਈ ਬੱਸ ਅਨੰਦ ਹੀ ਆਨੰਦ ਸਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਦਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੁਆਮਸ਼ੇਂਗ ਨੂੰ ਨੌਕਰਿਓਂ ਜਵਾਬ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤਣਿਆਰਥ ਜਗੀਰੂ ਤਾਣਾ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਟੁੱਟਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਅਸਾਰ ਵੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਜੁਨ ਲਈ ਜੁਆਮਸ਼ੇਂਗ ਦਾ ਜ਼ਜ਼ਬਾ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜ਼ਿਜੁਨ ਲਈ ਇਹ ਖਬਰ—'ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਪੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਪੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਪੀਲਾ' ⁽¹⁶⁾ ਜ਼ਿਜੁਨ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਮਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਜੁਆਮਸ਼ੇਂਗ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣ ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਲੂ ਸੁਨ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਟੁੱਥਣ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਦੋ ਕੌਮਲ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਏਨੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਿਵਸਥਾ, ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਪਸ਼ੂਪਣ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕਿਰਦਾਰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜੀ ਹਾਲਤਾਂ ਹਥੋਂ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਔਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਮਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮਰ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ

ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਿਰਾਸ਼ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛੱਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਰਧ ਜਗੀਰੂ ਦਬਾਅ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਚੀਨ ਨੇ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਜੁਨ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਕਦਮ ਤਾਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਿਮਨ ਉੱਚ ਮੱਧ ਵਰਗ ਵਿਚ ਹੋਜ਼ਾਰਾਂ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਘੱਟ ਦਰੱਜ ਲਿਆਉਣ ਕਾਰਨ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਧੇ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਤਲ ਹਨ, ਪਰ ਏਨਾਂ ਅਕਹਿ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਹਾਲੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਲੂਸੁਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਲੇਖ 'ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ' ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਏਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲੂਸੁਨ ਜਗੀਰੂ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਪਖੰਡ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਤੀਤਵ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, "ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਗੁਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ-ਆਦਮੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਜ ਜਿਸ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਹੈ, ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ।" ਇਹ ਹਾਲਤ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਹੈ? ਭਾਰਤ ਦੇ ਜਗੀਰੂ ਕਦਰਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਰਤ ਦਾ ਗੁਣਗੁਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—'ਸਤੀ ਸਵਿਤੀ?' ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮੰਹਾਨ ਔਰਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਸਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਰਗੇ ਮੰਹਾਨਗਰ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਦੇ ਏਸ 'ਗੁਣ' ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੂਸੁਨ ਏਸ ਕੀਮਤ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਵਾਲ ਖੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ—'ਕੀ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਗੁਣ ਹੈ? ਗੁਣ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ।'¹⁸ ਫੇਰ ਉਹ ਦੂਜਾ ਸੁਆਲ ਖੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ—'ਬਹੁ ਪਤਨੀ ਭੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ?' ਅਤੇ ਉਹ ਬੁਲੰਦੀ ਨਾਲ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ

ਹੈ—“ਸਮਾਜ ਤੇ ਰਾਜ ਸਿਰਫ ਆਦਮੀਆਂ ਹੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਸੈਕਸ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਅਤੇ ਜੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਸਮਝੌਤੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਦਮੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ।” (19) ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਭਾਰਤੀ ਆਦਮੀ ਸੈਕਸ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਨੂੰ ਗੁਣ ਮੰਨਣ ਦੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਚੂਰ ਚੂਰ ਕਰਕੇ ਲੂਸੁਨ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਦਾਰਥੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ—“ਕੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋਣਾ ਔਖਾ ਹੈ?” ਅਤੇ ਉਹ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਚੋਟ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ—“ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਮੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਤਾਂਹੀਉਂ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੇ ਹਨ।” ਏਸ ਕੀਮਤ ਦੇ ਆਦਮੀ-ਸਾਵਨਵਾਦੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਉਹ ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ—“ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵਰਗਲਾ ਲਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ‘ਓ’ (ਆਦਮੀ) ‘ਅ’ (ਔਰਤ) ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਣੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਅਾ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੈ। ‘ਓ’ ਦਾ ਨਾਂ ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਬਿਨਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਿਆ, ਪਰ ਜੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ‘ਅ’ ‘ਓ’ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਉਹ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ‘ਓ’ ਦਾ ਨਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਪਰ (ਔਰਤ) ਨੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।” (20)

ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਰਹਿਣ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਰਹਿਣ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਗੈਰ-ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ’ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਅਰਥੀ ਦੂਸ਼ਣਬਾਜ਼ੀ ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਲੂਸੁਨ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਬੇਹੱਦ ਮੁਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਪੀੜ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਤੇ ਨਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ, ਨਾ ਰਾਜ ਲਈ ਨਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਹ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ।” ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਬਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਕੇ ਲੂਸੁਨ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ “ਵੱਧ ਅਕਲਮੰਦ, ਬਹਾਦਰ, ਇੱਛਾਵਾਂ ਰੱਖਣ

ਵਾਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ” ਹੋਣ। ਏਸ ਲਈ “ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਨਕਾਬ ਪਾੜਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਮਿਟਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।” ਅਤੇ “ਸਾਨੂੰ ਸਹੁੰ ਖਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਸੱਚੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਾਣੇ।”

ਲੂਸੁਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੇਤਨਾ ਸਿਰਜਣ ਨੂੰ ਤਾਂਘਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸੱਚੀ ਮਨੁੱਖੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।

ਲੂਸੁਨ ਪਿਆਰ ਰਹਿਤ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਵੀ ਚੋਟ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਹ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਮ ਹਨ। “ਪਿਆਰ ਰਹਿਤ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਭੇਡੇ ਸਿੱਟੇ ਬੋਰੋਕ, ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਿਰਫ ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਹਨ, ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਸੋ ਨੌਜਵਾਨ ਆਦਮੀ ਵੇਸ਼ਵਾਵਾਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੁੱਢੇ ਰਖੈਲਾਂ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।” (21) ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬੁੱਢੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਰਖੈਲਾ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦੇ, ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਜਬਰ-ਜਿਨਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੀਨ ਵਿਚ ਰਖੈਲਾਂ ਦੀ ਕੁੱਝ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਥਾਂ ਸੀ, ਭਾਰਤੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜਬਰ-ਜਿਨਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ।

‘ਉਹਦੀ ਮਾਂ’ ਲੂਸੁਨ ਦਾ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕ ਗਾਲ੍ਹ ਤੇ ਚੁਭਵਾਂ ਵਿਅੰਗ ਹੈ। ਜਮੀਨੂ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜੁਲਦੀਆਂ ਹਨ! ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਮਾਂ ਤੇ ਭੈਣ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਭੈਣੀਆਂ ਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਦੋਨੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਗੀਰੂ ਰਵੱਈਆ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਲਈ ਸਿਰਫ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ‘ਚੀਜ਼ਾਂ’ ਹਨ, ਸੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚੋਟ ਲਾਉਣ ਲਈ ਆਦਮੀ ਔਰਤਾਂ ਤੱਕ ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਸ਼ਾਇਦ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅਗਾਂਹ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਲੇਖ ‘ਗੁਆਂਢੂਇਜ਼ਮ’ ਵਿਚ ਲੂਸੁਨ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਪਵਿੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਦਿ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਅਸਰ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—“ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਆਰਾਪਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸੌਂਝੇ ਦਿਮਾਗੇ, ਸੱਕੀ ਅਤੇ ਦੋਗੀ

ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।²⁰ ਖੁਦ ਦਬਾਏ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੈਕਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ੱਕੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਈਰਖਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਉਂ ਵਾਪਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਹਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਨਕਾਬ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦਿਲ 'ਚ ਉਹ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ।²²

ਲੂਸ਼ਨ ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਦੱਵਾਂ ਸੈਕਸਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਚੋਟ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ—“ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਇਕਦਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ ਬਾਰੇ, ਨੰਗੇ ਸ਼ਰੀਰ ਬਾਰੇ, ਸੈਕਸ ਅੰਗਾਂ ਬਾਰੇ, ਭੰਗ ਬਾਰੇ, ਖੁਲੇ ਲਿੰਗ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਤੇ ਦੋਗਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।”

ਇਹ ਇਕੋ ਇਕ ਪੱਖ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਚੀਨੀ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਦਿਲ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ।²³

ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨੀ ਲੋਕ, ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੇ ਜਗੀਰੂ ਦਬਾ ਹੋਣ ਜਿਉਂਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ‘ਜਿੰਦਾਦਿਲ’ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਹਨ। “ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀਆਂ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ” ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲੂਸ਼ਨ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਣਾ ਤੇ ਚੋਟ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਟ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀ ਵੀ ਬੜੇ ਬੁਰੇ ਝੂਠੇ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਆਮ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਆਦਤਨ ਝੂਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੂਸ਼ਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜ਼ਾਲਮ ਸਮਾਜੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਉਹ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਇਲਾਜ ਵੀ ਸੁਝਾਉਂਦਾ ਹੈ। ‘ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ’ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਆਰਥਕ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ, ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਬਦਲੇਗੀ। “ਜਦ ਤੱਕ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਦਮੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਰਾਬਰ ਆਰਥਕ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਧੀਆ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਢੱਲ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ਰੀਰਕ

ਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਫਰਕ ਹਨ, ਇਹ ਫਰਕ ਇੱਕ ਸੈਕਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਖਲਾ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ, ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਸਲੀ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਪਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।”²⁴ ਅਤੇ ਇਹ ਤਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਜਦ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜਦ “ਸਮਾਜ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ।”²⁵

ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਨਾ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਸੀ ਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਜਦ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਵੀ ਉਦੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

(iii) ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਣ ਦਬੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ।

ਲੂਸ਼ਨ ਨੇ ਸਿਰਫ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਭੱਰਮ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ—“ਇਨਕਲਾਬੀ ਦੌਰ ਦਾ ‘ਸਾਹਿਤ’ ‘ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬ’, ‘ਸਾਡੇ ਨਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਵਿਚਾਰ’ ‘ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਲੀਗ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ’ ‘ਸ਼ੰਘਾਈ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ‘ਇਕ ਝਾਤ’, ‘ਪੁਰਾਣੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਬਾਰੇ’ ਅਤੇ ‘ਵਿਅੰਗ ਕੀ ਹੈ’ ਆਦਿ।

ਲੂਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। “ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਉਡੀਕ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬ ਹੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।”

(²⁶) ਲੂਸ਼ਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ—“ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜੀ ਹਾਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੀੜਾਂ ਤੇ ਰੋਹ ਨੂੰ ਵਾਣੀ ਦਿੰਦਾ

ਹੈ। ਪਰ ਪੀੜਾਂ ਤੇ ਰੋਹ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਅਸਰਹੀਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।" (27) ਲੁਸ਼ਨ ਉਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗਈ-ਗੁਜ਼ਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਦੌਰ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ, ਜਦ ਸਾਹਿਤ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ "ਮਗਨ ਇਨਕਲਾਬ ਬੜੇ ਕੁਝੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਦੌਰ ਹੁੰਦਾ ਹਨ, ਜਦ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਦੂਜੇ ਨਾਲ਼ ਸੁਲਝ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ਼ ਲਿਖਣ ਲਈ ਨਾ ਵਿਹਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਇੱਛਾ। ਸੋ ਮਗਨ ਇਨਕਲਾਬ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਕਤੀ ਚੁੱਪੀ ਵਿਚ ਜ਼ਲੇ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।" (28)

ਜਦ ਇਨਕਲਾਬ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ, ਜਦ ਸਮਾਜੀ ਤਨਾਅ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 'ਏਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਪਹਿਲਾ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਰੋਣ-ਚੀਕਣ ਵਾਲਾ। ਲੁਸ਼ਨ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਿਆ— "ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਆਖਰਕਾਰ ਫੁਰਸਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਾਵਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।" (29) ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ, "ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਗਰਜ਼ ਸੁਣਨਾ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਕਿਧਰੇ ਵੱਧ ਸੂਆਦਲਾ ਹੈ।"

ਅੱਜ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਕਿਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੈ? ਇਹ ਹਾਲੀ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੈ—ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ—ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਬਹੁਤਾ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਿਤ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਕਈ ਵਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨਾਮਾਂ ਨਾਲ਼ ਸਨਮਾਨਿਆ ਵੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਸੰਬੰਧੀ ਲੁਸ਼ਨ ਦੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ—

"ਜੇ ਸਮਾਜ ਖੜੋਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਉੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੇ ਇਹ 20

ਅਜਿਹੀ ਖੜੋਤ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਧਦਾ ਫੁਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ (ਸਾਹਿਤ) ਇਨਕਲਾਬ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਜਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਵੱਡਿਆਂ ਤੇ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਛਪਨ ਵਾਲੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਛਪਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" (30) ਇਹ ਕਥਨ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤਕ ਹਸਤੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ਼ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ! ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲੇਖਕ ਅੱਜ ਸਿਨਮਾ, ਵੱਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸਮੇਟੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਲੁਸ਼ਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। "ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲ ਰੰਗਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਰੰਗਦਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਨਾਰਿਆਂ, ਪੋਸਟਰਾਂ, ਬਿਆਨਾਂ, ਝਾਰਾਂ, ਖਾਨ-ਪ੍ਰਸਤਕਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਹੈ ਇਸ ਲਈ।" (31), ਪਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਹਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਆਵਦੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਦ ਪੁਰਾਣਾ ਸਮਾਜ ਡਿਗਣ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਵੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਾਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਜੋ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।" (32)

ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਰਤੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਤੇ ਬੂਣੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਫਰਕ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਅੱਜ ਪਤਨ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਖਾਈ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ਼ 'ਅਨੁਰਾਗ' ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ।

ਮਾਰਚ 1930 ਵਿਚ ਚੀਨ ਵਿਚ 'ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ' ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਲੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ 1936 ਤੱਕ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਰਹੀ। ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੌਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁੱਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਲੀਜ਼

ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ। "ਇਕ ਹੋਰ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜਾਂ ਲੇਖਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ।" ਲੂ ਸੁਨ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਵੀਆਂ ਜਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਰਜੀਹੀ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ।"³³

ਲੂ ਸੁਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ "ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਇਤ੍ਹਾ, ਸਥਰ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।"³⁴ ਲੂ ਸੁਨ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇਸ ਤੱਥ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ—"ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਲਤਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰੋਲਤਾਰੀ ਤੋਂ ਤੋੜ ਵਿਛੋੜਾ (ਤਲਾਕ) ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਹਨ।"³⁵

ਇਹ ਦੋ ਨੁਕਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਰੁਮਾਂਟਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉੱਚ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀ ਹੈ? ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ-ਦਮਾਗ ਟਟੋਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ (ਤਲਾਕਸ਼ੁਦਾ) ਹਨ ਜਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਮੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਧਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਫਾਸੀਵਾਦ ਵੀ ਵਧ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਵੀ ਤੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੂ ਸੁਨ ਦੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਚੀਨੀ ਲੇਖਕ ਇਕ ਜੁਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਲੂ ਸੁਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ

ਵਿਚ—"ਅਤੇ ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ ਜੁੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਾਂ—ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਗੁਟਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮੌਰਚਾ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।" (³⁶) ਸਾਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਲਈ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਪਰਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਲੂ ਸੁਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪੱਖ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਹਨ, ਪਰ ਲੂ ਸੁਨ ਦੇ ਇਕ ਲੇਖ 'ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਖੇਡ' ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦੇ ਇਕ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਹ ਲੇਖ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕੁੱਝ ਤਿਆਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਰੂਪਕ ਵਿਚ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਜਗੀਰੂ ਤੇ ਬਸਤੀ-ਵਾਦੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਲਦੀ ਨਫਰਤ ਹੈ—"ਜੇ ਹਨੇਰੇ ਓ-ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਸਾਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਖਿਮਾਂ ਅਤੇ ਭੈੜ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ ਵਿਚਕਾਰ ਅਚੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹਨੇਰਗਰਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਗੀ, (³⁷)

ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੂ ਸੁਨ ਵਾਂਗ ਆਨੰਦ ਮੰਗਨ ਕਾਤਲਾਂ ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਦੀਆਂ ਦੰਭੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹਨੇਰ ਗਰਦੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਨੇਰ ਗਰਦੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੂ ਸੁਨ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸੰਦਰਭ ਸੂਚੀ

(ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ)

	ਸਫਾ
1. 'ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ-ਬਾਰੇ'—ਮਾਓ ਜ਼ੇਤੰਗ	62
1977 ਐਡੀਸ਼ਨ FLP, ਪੀਕਿੰਗ	
2. 'ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ'—ਜਿਲਦ ਇੱਕ—	
ਲੂਸੁਨ 1980 ਐਡੀ. FLP, ਪੀਕਿੰਗ	4
3. ਉਹੋ	46
4. ਉਹੋ	47
5. ਉਹੋ	51

6.	ਉਹੋ	50
7.	ਉਹੋ	51
8.	ਉਹੋ	107
9.	ਉਹੋ	240
10.	ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ (ਜਿਲਦ ਦੋ)	259
11.	ਉਹੋ	260
12.	ਉਹੋ	271
13.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਤਿੰਨ)	120
14.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਇੱਕ)	179
15.	ਉਹੋ	251
16.	ਉਹੋ	264
17.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਦੋ)	14
18.	ਉਹੋ	17
19.	ਉਹੋ	18
20.	"	22
21.	"	37
22.	"	215
23.	"	358
24.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਤਿੰਨ)	376
25.	"	"
26.	" (ਜਿਲਦ ਦੋ)	335
27.	"	336
28.	"	338
29.	"	341
30.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਤਿੰਨ)	26
31.	"	27
32.	"	52
33.	"	105
34.	"	"
35.	"	"
36.	"	108
37.	ਉਹੋ (ਜਿਲਦ ਦੋ)	235

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਹਾਣੀ

ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹਾਲੇ ਚੁੱਪ ਹੋ

ਮੂਲ ਲੇਖਕ : ਮੰ. ਸੁਲਿਮਸਨ

ਬਰਫ਼ਬਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ ਤੇ ਹਵਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਠੰਡ ਸੀ ਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਾਹਰ ਬੱਸ ਠੰਡ ਹੀ ਠੰਡ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਕਰ

ਸਕਦੇ। ਹਵਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਬਰਫ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਖਤ ਸੀ। ਬਰਫ਼ਬਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਭੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਛੱਜਿਆਂ ਥੱਲੇ ਖਲੋਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬੱਚ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਵੱਢਈ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਘੇਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬੱਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

—ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੱਤੀ ਜਗਾਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਦਰ ਕੁੱਝ ਮੁੰਡੇ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਖਾਲੀ ਮੰਜੀ ਵੱਲ ਵੱਧਿਆ। ਸੜਕ ਤੋਂ ਮੰਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਜੋਗੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਤਸਮੇਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ। ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਘੁਸਰ ਘੁਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਖੰਘਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਤੰਬਾਕੂ ਚੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਣਾ ਜਿਹੜਾ ਨਾਲ ਦੀ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ : "ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੰਜੀ ਲੈ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਚੰਗੇ, ਬੋਲੀਆਂ। ਤੇਰੇ ਵਾਲੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਇੱਕ ਸੂਟਕੇਸ ਪਿਆ, ਜੇ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਲੱਗੇਗਾ।" ਮੈਂ ਕਿਹਾ : "ਮੋਹਰਬਾਨੀ", ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੰਜੀ ਲੱਭ ਲਈ। ਮੈਂ ਪੈਂਟ ਪਾਏ ਪੁਆਏ 'ਹੀ ਸੁੱਤਾ, ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੂਟ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੋਟ ਫੜਕੇ। ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਇੱਕ ਜਣਾ ਜਿਹੜਾ ਡਬਲ ਡੈਂਕਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਲੇ ਫੱਟੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਭਰਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਸਿਗਰਟ ਫੜਾ ਦੇ।" ਉਹਨੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਪਏ ਇਕ ਸਿਗਰਟ ਦੇ ਟੋਟੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁੱਕਾਂ ਦੇ ਇਕ ਤਲਾਅ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਸਿਗਰਟ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ : "ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਭਰਾਵਾ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਟੋਟਾ ਵੀ ਫੜਾ ਹੀ ਦੇ" ਮੈਂ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਟੋਟਾ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

—ਰੇਲਰੋਡ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਉਸ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਂ। ਦੋ ਕੁ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠਾਂ ਤੇ ਸੌਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਬੁੱਢਾ ਸ਼ਰਾਬੀਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇੰਨਾ ਗਲੀਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਕੁ ਦਰਜਨ ਬੁੱਕ-ਦਾਨ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਉਲਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਕੰਧ ਨਾਲ ਢਾਸਰਾ ਲਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਦੋ ਸਿਪਾਹੀ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ। ਇੱਕ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਠੀਕ ਹੈ ਬਈ ਮੁੰਡਿਆਂ, ਹੁਣ ਵੁੱਟੇ ਦੇਖੋ। ਵੁੱਟ ਜਾਓ।" ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ। ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਠੰਡ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਾਕੇ ਟੱਟੀਖਾਣੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ। ਸਿਪਾਹੀ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਕੇ

ਖਲੇ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਦ ਬੋਲਿਆ : "ਬੱਸ ਬਈ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜ ਚੁਕਿਆ ਹੈਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਹੱਸਣਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਪੇਂਟ ਦੇ ਬਟਨ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ।

—ਉਹ ਇਕ ਬੰਮੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਉਹ ਬਹਿ ਗਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੇਂਟ ਦਿਖਾਂਦੀ ਮੁਸਕਰਾਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਅਗੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੋਲੀ, "ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਿਆਂ?"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ : "ਰੱਬਾ, ਕੁੜੀਏ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਖਾਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ।" ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ : "ਭੁਖਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਉੱਤੇ ਆਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਫ਼ੀ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਤੇ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ।" ਜਦੋਂ "ਪੰਨਵਾਦ, ਮੈਂ ਕੋਫ਼ੀ ਪੀਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਵਾਂਗਾ।" ਉਹਦੀ ਛੋਟੀ ਜਹੀ ਰਸੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਅੰਡੇ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਬੋਲੀ : "ਮੈਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਇਥੋਂ ਉੱਠਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਨੂੰ, ਪਰ ਕੋਈ ਸ਼ਾਇਦ ਜਲਦੀ ਹੀ ਏਥੇ ਆ ਜਾਏ।" ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਖਾਣਾ ਮੁਕਾਇਆ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੌੜ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਮੈਂ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਫੇਰ ਤੋਂ ਬੰਮੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਹੱਥ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਉਹਨੇ ਵਾਪਸ ਹੱਥ ਹਿਲਾਇਆ। ਮੈਂ ਫੇਰ ਤੋਂ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਭੱਜ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਤੇ ਪਾਦਰੀ ਚਿਲਕਿਆ "ਉੱਚੀ।" ਅਸੀਂ ਬੋਲਾ ਉੱਚੀ ਗਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਪਾਦਰੀ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਤਿੰਨ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਬੈਂਚਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਗਏ ਤੇ ਸੁਣਨ ਲੱਗੇ। ਪਾਦਰੀ ਫੁਸਫੁਸਾਇਆ : "ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਨਾਂ ਵੇਖੋ।" ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਭਜਨ ਗਾਏ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਦ ਤਿੰਨ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਆਦਮੀ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ।

ਮੁੰਡਾ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਲੋਤਾ ਸੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸਤੇ ਗੱਡੀ ਫੜਨ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਣੈਂ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ 'ਨਹੀਂ, ਠੰਡ ਬਹੁਤ ਹੈ।' ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਬਾਦ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਕ ਲਾਲ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ :

"ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕੌਣ ਮਰਿਆ ਹੈ, ਹਵਾਲਦਾਰ ਜੀ" ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ : "ਕੋਈ ਬੇਚਕੂਫ਼ ਦੋ ਡੱਬਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਕੇ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਗੱਡੀ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਝ ਲੰਬੇ ਦਾਅ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ" ਤੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੇਂਟ ਤੱਕ ਫੇਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ।

ਮੈਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜਾਣਦਾ।

—ਮੈਂ ਇਕ ਬੈਂਚ ਤੇ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਕੂੜੇ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਟੋਟੇ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਮ ਉਹ ਇਕ ਬੈਂਚ ਬੱਲੇ ਵੱਝਿਆ ਤੇ ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਇਕ ਟੋਟਾ ਲੈਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਟੋਟਾ ਮਸਾਂ ਅੱਧੇ ਇੰਚ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫੇਰ ਖਿੱਝ ਕੇ ਟੋਟਾ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਂ ਹੱਸਣ ਲੱਗਾ। "ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਆ ਗਏ ਨੇ ਭਗਵਾ" ਮੈਂ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਵੀ ਮੁਸਕਰਾਣ ਲੱਗਾ।

—ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸਤਿਹਾਰ ਖੋਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਉਹ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ : "ਕੰਮ-ਕਿੱਤਾ ਜਾਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਭੱਤਾ।" ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸਾਢੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪੁਲਸੀਆ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚਮੜਾ ਲਗਿਆ ਡੰਡਾ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਂ ਬੱਲੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਰੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗੇ। ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਠੁੱਝ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਂ ਉੱਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਕੁੜੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਮੇਰੇ ਆਸ ਪਾਸ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਉੱਠ ਪਿਆ ਪਰ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਸੁੱਜਾ ਸੁੱਜਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਲਟੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਉਹ ਕੁੜੀ ਕੁੱਝ ਦੂਰ ਆ ਗਏ। ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਟੋਪੀ ਲਾਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਰਲਾ ਪਿਆ। ਖੂਨ ਕਰਕੇ ਟੋਪੀ ਸਿਰ ਨਾਲ ਚਿਪਕ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿਰ ਤੇ ਕੁੱਝ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਰੋ, ਕਾਮਰੇਡ, ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਿਪਕ ਜਾਂਦੈ।" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਠੀਕ ਕਹਿ ਰਹੀਂ ਏਂ, ਕਾਮਰੇਡ।"

—ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਵੇਖਤੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪੀਂਦੇ ਹੋ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਥਾਂ ਲੱਭੇ ਤੁਸੀਂ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ । ਤੁਸੀਂ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ । ਕੋਈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ । ਬਹੁਤ ਠੰਡ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਕੰਬਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਰੇਲ ਰੋਡ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬੈਂਚ ਤੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਫੇਰ ਰਾਤ, ਦੁਬਾਰਾ ਦਿਨ । ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ । ਇਥੇ ਆਦਮੀ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਏਥੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ।

ਤੁਸੀਂ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਕੁੱਝ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਕੁੱਝ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਕੁੱਝ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਕੁੱਝ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ।

...ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹਾਲੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ।

(‘ਨਿਉ ਮਾਸਿਜ਼’ ਤੋਂ ਪੰਨਵਾਦ ਸਾਹਿਤ ਆਰੀਤ)

ਕਹਾਣੀ :

ਅੰਨੀ ਗੁਫਾ

○

ਕੁਲਦੀਪ ‘ਖਿਆਲਾ’

ਸੂਰਜ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉੱਚਾ ਉਠ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਵਾਹਵਾ ਨਿੱਘੀ ਧੁੱਪ ਨਿਕਲ ਆਈ ਸੀ । ਖੇਤਾਂ ‘ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਮੋਢਿਆਂ ‘ਤੇ ਕਣਕ ਗੁੱਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਸੌਲੀਆਂ ਚੁੱਕੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਪੰਡੀਆਂ ਨੇ ਡਰਿਕਣਾ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਨੰਦ ਕੁਰ ਗੱਡੇ ਦੇ ਚੂਲੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਅਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਹ ਨੂੰ ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਦੀ, ਚਾਹ ਫੜਾ ਕੇ, ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਿਆਲੇ ਦੀ ਸਾਲ ਕੁ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ

ਗੋਦੀ ‘ਚ ਪਾਈ ਅਲਾਣੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠੀ ਧੁੱਪ ਸੇਕ ਰਹੀ ਸੀ । ਪਰ ਜੈਲਾ ਨੰਦ ਕੁਰ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਮੂੰਡਾ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਦੋੜੇ ‘ਚ ਗੁਫਾ-ਮ-ਗੁਫਾ ਹੋਇਆ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਲਾਣੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਿਆ ਉਸਲਵੱਟੇ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੇ ਕੋਲ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਏ ਜੈਲੇ ਨੂੰ ਹਲ੍ਹਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ :

“ਵੇ ਉੱਠ ਖੰਡੂ, ਹੁਣ ਤਾਂ ! ਦੇਖ ਕਿੱਡਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਆਇਐ ! ਦਿਆਲਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਖੇਤ ਨੂੰ ਗਿਐ । ਇਹਦਾ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਯੋਲੀਆਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ, ਵੱਡੇ ਲਾਟ-ਸਾਹਬ ਦਾ ।”

“ਮੈਥੋਂ ਨੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਖੇਤਾਂ ‘ਚ ਐਵੇਂ ਹੱਡ ਤੁੜਾਈਦੇ । ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਫੜਾਉਂਦੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਕੱਪੜੇ ਧੋਂਦੇ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਤ । ਬੱਸ....., ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹਿੱਸੇ ਬਹਿੰਦੀ ਜਮੀਨ ਵੰਡ ਦਿਉ ।

ਆਪੇ ਕਰਲਾਗੇ ਕੋਈ ਬੰਨ੍ਹ-ਸੁੱਖ ਰੋਈ ਟੁੱਕ ਦਾ ।” ਜੈਲਾ ਦਿਆਲੇ ਦੀ ਬਹੁ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਮੰਜੀ ‘ਚ ਪਿਆ ਹੀ ਬੋਲੀ ਗਿਆ ।

ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ‘ਚ ਡਾਂਗ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ । ਤੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਿਆਹੀ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਭਰ ਜੋਬਨ ਮੁਟਿਆਰ ਸੀ । ਜੈਲੇ ਦਾ ਬਾਪੂ ਉਦੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਵੱਡਾ ਸੀ । ਜਮੀਨ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਕੋਲ ਬੰਡੀ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਹ ਮਸਾਂ ਈ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ! ਤੇ ਛੋਟਾ ਚੰਦ ਸਿੰਹ ਛੜਾ ਈ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ! ਉਸ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਉਹਨੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਬੰਗਾਲਣ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਸੀ ਪਰ ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੇ ਥੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਤੇ ਪੈਈ ਪੈਈ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

ਫੇਰ ਉਪਰੋਥਲੀ ਨੰਦ ਕੁਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਧੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਪੂਰਨ ਸਿੰਹ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਦਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਕਿੱਲੇ ਬੈਅ ਕਰਨੇ ਪੈ ਗਏ ਸੀ । ਫੇਰ ਉਪਰੋਥਲੀ ਹੀ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਹੋਏ । ਵਕਤ ਬੀਤਦਾ ਰਿਹਾ !

ਮੁੰਡੇ ਤਿੰਨੇ ਕਮਾਊ ਸਨ । ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਰਾਪ ਗੜ੍ਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕੀ ਵਾਂਗੂ ਫੈਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੁੰਡੇ ਜੁਆਨ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਸਾਰਿਆਂ

ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਜਿੰਦੀ ਤੇ ਚਿਤਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਗਏ । ਆਈ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ !

ਫੇਰ ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਿਆਲੇ ਦੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਆਮ ਉਮਰ ਦੀ ਹੱਦ ਟੱਪਦੀ ਜਾਂਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਮੇਤ ਬਾਕੀ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਮੀਦ ਜਾਂਦੀ ਲਗਦੀ ਸੀ । ਸਾਰੀ ਵਾਹ ਉਹ ਪੇਕਿਆਂ ਤੇ ਨਣਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ; ਪਰ ਟਿੱਬੇ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਰਹੇ, ਕਿਸੇ ਹੀਲੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਨੰਦ ਕੁਰ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਗੁਆਚੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ।

‘ਅੱਗੇ ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ; ਜੇ ਜੱਟ ਦਾ ਇਕ ਪੁੱਤ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਏ; ਸਾਰੇ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਸਮਝੋ । ਪਰ ਐਥੇ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ‘ਰਹਿਗੇ !’ ਨੰਦ ਕੁਰ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਗੁਆਚੀ ਅਖੌਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ।

ਤਾਂ ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਨੰਦੀ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਆਇਆ ਤੇ ਨੰਦ ਕੁਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਨਿੰਮ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮਸਤੀ ਘੋਲ ਗਿਆ ।

ਵਿਹੜੇ ‘ਚੋਂ ਦਿਆਲੇ ਦੀ ਚਾਚੀ ਲਗਦੀ ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਉਂ, ਗਰੀਬ ਘਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦਲੀਪੋ ਦਾ ਸਾਕ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਿਆਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਆਈ ਸੀ ।

ਨੰਦ ਕੁਰ ਨੂੰ ਹ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦੀ । ਤਿੰਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਅੱਡ ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਿਤੇ ਪੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦੇ ।

ਦਲੀਪੋ ਜਿਥੇ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਉਹ ਆਮ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣੀ ਵੀ ਕੁਸ਼ ਜਿਆਦਾ ਹੀ ਸੀ । ਹਰਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਤੇ ਲਾਜਵੰਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਾਂਗੂ ਕਮਲਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਦਲੀਪੋ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦਿਆਲੇ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਉਲਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਦਿਆਲਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਸੀ ।

ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦਲੀਪੋ ਦੀ ਗੋਦ ਕੁੜੀ ਸੀ । ਉਦੋਂ ਨੰਦਕੁਰ ਮੱਥੇ ਸੱਤ ਤਿਉੜੀਆਂ ਪਾ ਗਈ ਸੀ ।

ਤਾਂ ਨੰਦਕੁਰ ਦੀ ਗੋਦ ‘ਚ ਪਈ ਕੁੜੀ ਰੋ ਪਈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬਿਰਤੀ ਟੁੱਟੀ ਤੇ ਉਹ ਦਲੀਪੋ ਨੂੰ ਬੋਲੀ :

“ਨੀ ਐਥੋਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ‘ਚੋਂ ਜੈਲੇ ਨੂੰ ਚਾਹੁਫੜਾ ਦੇ !” ਤੇ ਫੇਰ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਹੀ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ— “ਕਿੱਥੋਂ ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਆਲੀ ਨੇ ਘਰ ‘ਚ ਪੈਰ ਧਰੇ ਨੇ, ਸਾਰੇ ਭਾਈਆਂ ‘ਚ ਵੈਰ ਪੁਆ ਤਾ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਮਾਰਿਆ

ਸਿਰ ‘ਚ ਆਹ ਪੱਥਰ ! ਕਿੰਨੇ ਵਾਰੀ ਕਿਹੈ, ਬੀ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਲੇ-ਕੁਵੇਲੇ ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ ਪਾਕੇ ਫੜਾਉਣ ਦਾ । ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡਾ ਕੇ ਅੱਡ ਹੋਯੋ, ਫੇਰ ਕੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਨਣਾ ! ਪਰ ਦਿਸ ਲਾਟ-ਸਾਥ ਦੀ ਧੀ ਤੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਸਰ ਈ ਨਹੀਂ ।”

ਕੋਲ ਬੇਠੀ ਦਲੀਪੋ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ।

‘ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ, ਫੜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਚਾਹ ! ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਤੇਰੇ ਵਾਂਗੂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਣੀਦਾ”, ਕਹਿੰਦੀ 2 ਦਲੀਪੋ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜ਼ਰਬ ਖਾ ਗਿਆ ਸੀ ।

“ਨੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਛਿੱਤਰ ਖਾਧੇ ਐ, ਦੋਵਾਂ ਬੁੜਿਆਂ ਤੋਂ ? ਕਾਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ? ਥੋਡੇ ਪਿੱਛੇ ਈ ਨਾ ! ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿੱਥੇ ਏਸ ਘਰੇ ਵਿਆਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ” ਕਹਿੰਦਿਆਂ 2 ਨੰਦ ਕੁਰ ਕੁੱਝ ਛਿੱਥੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ।

‘ਦਲੀਪੋ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਬੜਾ ਭਾਵੁਕ ਪੱਥਰ ਤੇ ਲੈਂਦੀ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਨੰਦਕੁਰ ਦਾ ਬੋਲ ਸਹਾਰਿਆ ਨਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬੋਲੀ :

“ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਬੁੜੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ ਪਾ ਤਾ + ਵੱਡੀ ਛਿੱਤਰ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਨੇ । ਹੁਣ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ‘ਲਾਜ ਵੀ ਨੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ।”

ਨੰਦਕੁਰ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਗਈ ਸੀ ।

ਪੂਰਨ ਸਿਹੂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ; ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਚੰਦ ਸਿਉਂ ਵਿਹਲਾ ਉਹਦੀ ਤ੍ਰਿਮਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਵੰਡ ਛੱਡਦਾ । ਪੂਰਨ ਸਿਹੂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਦਾ, ਬੱਸ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ਤੇ ਹੌਲੀ 2 ਮਾਨਸਿਕ-ਦਵੰਦ ਵਿੱਚ ਗੁਸ਼ਦਾ ਗਿਆ । ਤੇ ਆਖਰ ਹੁਣ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਖੋ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਥਾਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ; ਬੱਸ ਬੈਠਾ ਈ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ । ਜਾਂ ਫੇਰ ਵਾਗਲ (ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ) ਤੋਂ ਘਰ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਗੋੜੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦਾ । ਨਾ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਹੀ ਸੁਰਤ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਦੀ ।

ਤੇ ਹਾਂ ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ‘ਮੇਰਾ ਇਕ ਭਾਈ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਮਰ ਗਿਐ ।”

ਸਾਰਾ ਦੁਪਹਿਰਾ ਦਲੀਪੋ ਦਰੀ ਬੁਣਦੀ ਰਹੀ । ਆਥਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਦੂਰ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੂਰਜ ਹੌਲੀ 2 ਸਿਵੇ ਵਾਂਗ ਠਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਰੇਤਲੇ ਕਣ ਸੁਆਹ ਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਕਮਾਉ ਜਿੰਦਗੀ ਠਰ ਚੁੱਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮਣਸੈਤ ਵਾਂਗੂ ਪਰਤ ਰਹੀ ਸੀ । ਨਰਮਾਂ ਚੁਗਾਵੀਆਂ ਝਰੀਟੇ ਹੋਏ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਪਲੋਸਦਿਆਂ, ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰ ਵਿੱਚ ਇੱਜੜਾ

ਵਾਂਗ ਧੂੜ ਉਡਾਉਂਦੀਆਂ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਈਆਂ ਸਨ ।
ਪਿੰਡ ਪੁੱਛੇ ਤੇ ਧੂੜ ਦੇ ਗੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਖੜਿਆ
ਹੋਲੀ 2 ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਡੁਬਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਦਿਆਲੇ
ਨੇ ਘਰੇ ਆਕੇ, ਗੱਡੇ ਅੱਗੇ ਜੁੜੇ ਕੁੱਖੇ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲਕੇ
ਖੁਰਲੀ ਤੇ ਥੰਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਪਤੀਲੇ 'ਚੋਂ ਗਰਮ
ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਲੱਤਾਂ ਧੋ ਕੇ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂਹਰੇ ਅੱਗ ਸੇਕਣ
ਲਈ ਚਾਲੇ ਬੈਠਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨੰਦਕੁਰ ਨੇ ਪਹਿਲ ਕਰਕੇ
ਦਿਆਲੇ ਨੂੰ ਤੜਕੇ ਹੋਈ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਲੱਗੀ :

"ਮਖਾਂ, ਦਿਆਲਿਆ !"

"ਹਾਂ, ਬੇਬੇ !"

"ਭਾਈ ਇਹਨੂੰ ਆਵਦੀ ਲਗਦੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਸ
ਸਮਝਾਇਆ ਕਰ ! ਸਿੱਧੇ ਮੂੰਹ- ਨੂੰ ਬੋਲਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ !
ਤੜਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, 'ਬੀ ਜੈਲੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ
ਵੇਲੇ-ਕੁਵੇਲੇ ਪਾਕੇ ਵਝਾ ਦਿਆ ਕਰ, ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦਾ—ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਸੌ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੀ, ਸੂਈ ਕੁੱਤੀ
ਵਾਂਗੂ ਭੱਜ ਕੇ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ।' ਕਹਿੰਦਿਆਂ 2 ਨੰਦਕੁਰ
ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਦਿਲ 'ਚ ਦੱਬੀ ਰੱਖਿਆ ਗੁੱਝ-ਗੁਝਾਰ
ਕੱਚ ਕੇ ਹੋਲੀ ਹੋ ਬੈਠੀ ।

ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਦਿਆਲਾ ਦਲੀਪੋਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ
ਪੁਛਦਾ, ਦਲੀਪੋਂ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗੂ ਬਿਫਰ ਕੇ ਬੋਲੀ :

"ਮੈਂ ਇਕ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀ ਆਂ; ਸਾਰਿਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ।
ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੀ ਐ 'ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡੀ ਜਾਏ' । ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੀ
ਐ ਕਿ ਤੇਰੇ ਜੁਆਕ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣੇ..."

"ਨਹੀਂ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣੇ; ਤਾਂ ਨਾਂ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣ ।
ਵੰਡੀ ਜਾਵੇ ਜ਼ਮੀਨ, ਜੇ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਐ । ਅੱਗੇ ਕਿਹੜਾ
ਮੈਂ ਮਖਮਲਾਂ ਹੰਢਾਉਨੀ ਆਂ; 'ਬੀ ਵੇਰ ਨੀ
ਮਿਲਣੀਆਂ..."

"ਦੱਸ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿੱਚ-ਵਿਚਾਲੇ ਮਾਰੀਦੀਆਂ ?
ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚੱਜ ਸਿਖਾਉਨੀ ਐਂ; ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਆਵਦੀ
ਦੋਹਤੀ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ, ਇਹ ਚੱਜ ।" ਬੋਲਦਿਆਂ 2 ਦਲੀਪੋਂ
ਕੁੱਝ ਮਾਰਕੇ ਹੋ ਪਈ ਸੀ ।

ਤੇ ਦਿਆਲਾ ਗੋਡਿਆਂ 'ਚ ਸਿਰ-ਸੁੱਟੀ ਧਰਤੀ
'ਚ ਧਸਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਘਰ
ਨੇੜੇ 'ਚ ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਕਹਾਣੀ

ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ

ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਉਸਨੇ ਮੂਹਰਲੀ ਬਾਰੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ-
ਦਿਆਂ ਪੁਰਤੀਕ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ।

ਵਿਚਕਾਰ ਜੋ ਕਰਕੇ ਬਸ ਇਕੋ ਸੀਟ ਖਾਲੀ ਸੀ ਤੇ
ਉਸਨੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸੀਟ ਮੱਲ ਲਈ ।
ਮਗਰਲੀ ਬਾਰੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ, ਮੇਲੇ ਜੇਹੇ
ਲੀੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ, ਸੀ ਨੇੜੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਜੱਕੋ
ਤੱਕੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਲ ਪਈ
ਸੀਟ ਤੇ ਮੂਹਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਰਦਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਠ
ਜਾਣ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਸਾਰੀ
ਬਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਉਹ ਖੜਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਵੱਲ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ
ਕਈਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉੱਠੀ ਤੇ ਫਿਰ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ ।
ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਡੇਰਾ ਥਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬਿਠਾ ਲੈਣ ਦਾ
ਹੀਆ ਨਾ ਕੀਤਾ । ਜਿਸ ਸੀਟ ਨਾਲ ਉਹ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ
ਪਾਸਾ ਲਈ ਖੜਾ ਸੀ ਉਸ ਤਿੰਨ ਸੀਟੀ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠੀ
ਸਾੜੀ ਵਾਲੀ ਜਨਾਨੀ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਫੈਲਰ ਗਈ ।
ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਪਿਆ ਬੈਗ ਵੀ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਉਪਰ ਸੀਟ ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ । ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਰੇ
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਸੀਟ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੀਕ ਖਿਲਾਰ
ਕੇ ਬਹਾ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਉਹ ਖੜਾ ਬੰਦਾ ਉਸ ਕੋਲ
ਬਣਦੀ ਵਾਲਤੂ ਸੀਟ ਖਾਲੀ ਨਾ ਕਰਵਾ ਸਕਿਆ ।
ਕੰਡਕਟਰ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਦਸਾਂ ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲ ਦਿਆਂ
ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅੱਧੀ ਟਿਕਟ ਕੱਟਕੇ ਅੱਗੇ ਲੁੰਘ ਗਿਆ ।
ਬੰਦੇ ਨੇ ਦੋਹੇਂ ਬਾਹਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਛੱਤ ਵਾਲੇ ਡੰਡਿਆਂ
ਨਾਲ ਪਾ ਲਈਆਂ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਉਪਰਲਿਆਂ
ਟਾਕੀਆਂ ਲੱਗਿਆ ਬੰਦਾ ਜਿਹਾ ਟੋਟਾ ਫੈਲਰ ਗਿਆ ।
ਉਹ ਹੁਣ ਖੇਤ 'ਚ ਗੱਡੇ ਡਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਲੱਗ
ਰਹਿਆ ਸੀ ।

ਬੱਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਰਫਤਾਰ ਫੜ ਲਈ । ਸਭ
ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਰੁੱਝ ਗਏ । ਮੂਹਰਲੀ ਬਾਰੀ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਸਰਦਾਰ ਜਿਸਨੇ ਚਿੱਟੇ ਲੱਠੇ ਦਾ ਚਾਦਰਾ
ਚਿੱਟੀ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਮਾਵੇ
ਵਾਲੀ ਹਲਕੀ ਨੀਲੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ।
ਉਸਦੀ ਲੰਬੀ ਡਰਵੀਂ ਦਾੜ੍ਹੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਛੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ।
ਇੰਜ ਉਹ ਬੜਾ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਲੱਗ
ਰਹਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ
ਨਾਲ ਗੱਲੀ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜੋ ਵੇਖਣ ਵਾਖਣ ਨੂੰ ਵਾਹਵਾ
ਲਗਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਉਸਨੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕਤਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ।

"ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣੈ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ।" ਚਾਦਰੇ
ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਨਾਲਦੇ ਬੰਦੇ ਤੋਂ
ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਮੈਂ ਜੀ...ਕਸੂਰ ਪੁਰ ਜਾਣੈ ।"

"ਕਸੂਰ ਪੁਰ ਜਾਣੈ...ਜਿਹੜਾ ਅਨਖੇਕਿਆਂ
ਕੋਲੇ ਐ ?"

"ਹਾਂ ਜੀ ਬਸ ਉਹੀ"

"ਆਖਣਾ ਉਥੇ ਦੌਲਤ ਖਾਨੇ ਕਿ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਐ ?

"ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਐ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਉਹ ।"

"ਫੇਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਈਓ ਆਪਣੇ... ਤੁਸੀਂ ਸੁਮੰਦਾ ਸਿਉਂ ਤੇ ਨਾਗਰ ਸਿਉਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ... ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਭੂਆ ਜੀ ਦਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਐ ।"

"ਹਾਂ ਹਾਂ... ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ... ਪਿੰਡ ਦਿਆਂ ਬੇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕੋਣ ਭੁਲਿਆ ਹੁੰਦੇ ਜੀ, ਉਂ ਸਾਡਾ ਘਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਐ... ਬੜੇ ਸਾਉ ਬੰਦੇ ਐ..."

ਮੈਂਨੂੰ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਬੋਝੇ ਪਿੰਡ ਗਏ ਨੂੰ... ਉਦੋਂ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਸਾਲਾ ਕੁੜੀਆਂ ਕੱਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਖਾਨੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸੀ-ਢੇਡ ! ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਤੁਭਕਿਆ ਤੇ ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਪਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

"ਨਹੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ... ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ.. ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਸਲ ਹੋਰ ਸੀ ਬਣ ਗਈ ਹੋਰ... ਚਲੋ, ਗੱਲ ਆਈ ਗਈ... ਮੁਰਦੇ ਕਾਹਨੂੰ ਫੱਲਣੇ ਐ... ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਐ ਵਿਚਾਰੇ ਐਵੇਂ ਕਹੀਏ...।"

'ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕੁਛ ਈ ਸੁਣਿਆ 'ਸੀ । ਅਖੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੁਚਹਿਰੀਏ ਬਿਆਨ ਇਹੋ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਬਈ ਇਹ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਜਬਰ ਜਨਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ । ਉਦੋਂ ਸ਼ਿਸ਼ਨ ਨਾਹੋਂ ਕਿਆ ਵਾਲਾ ਬਗੜ ਸਾਹਿਬ ਸੀ । ਬੜਾ ਧੜਲੇਦਾਰ ਜੱਟ ਐ... ਉਹਨੇ ਦੂਜੀ ਤੀਜੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ ਹੀ ਬਰੀ ਕਰਤੇ ।

ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, 'ਨਹੀਂ' ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਸਲ ਜੇ ਸੱਚ ਪੁਛਦੇ ਐ ਤਾਂ ਆਮ ਸੀ ਬਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੂੰਡੇ ਬਾਘੜ ਨੇ ਉਸ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮੂੰਡੇ ਦੀ ਬਹੂ ਬਾਹਰ ਆਪਣੇ ਦੂਬਲਤੇ ਫੜ ਲੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਪੰਤਾਇਤ ਕੀਤੀ... ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸਰਪੰਚ ਸੀ । ਹੱਥ ਦੱਬ ਕਰਕੇ ਗੱਲ ਦੱਬਾ 'ਤੀ ਤੇ ਥਾਣੇ ਵੀ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ । ਜੁਆਨ ਮੂੰਡੇ ਤੋਂ ਜਰਿਆ ਨਾ ਗਿਆ । ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਘੜ ਨੂੰ ਜਾ ਪਿਆ । ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਮਾੜੀ ਮਾੜੇ ਦੀ... ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਪੈਰੋਂ ਬਿੜਕ ਗਿਆ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ । ਅਗਲਿਆਂ ਵੱਢਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮਿੱਟ ਲਾਇਆ । ਮਗਰੋਂ ਚਾਕੇ ਘਰੇ ਲੈ ਗਏ । ਮੌਕਾ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਡਾਢੇ ਦਾ ਸੱਤੀ ਵੀਹੀਂ ਸੌ... ਥਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮਾਂ ਝੱਕਤਾ... ਫੇਰ ਕੀ ਬਣਨਾ ਸੀ ।

"ਹੋ... ਬੋਝੀ ਕੰਜਰਦਿਉ ਕੰਜਰੋ... ਤਾਂ ਆਹ

ਗੱਲ ਸੀ—ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਈ ਉਹੀ ਸਮਝਦੇ-ਰਹੇ । ਜਿਹੜੀ ਅਗਲਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸੀ । ਸੌਰੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਵੀ ਝੂਠੇ ਬਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰ ਸਵਾਹ ਪਾਈ । ਨਾਲੇ ਥਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਧੁਅ ਘੜੀਸ ਕੀਤੀ ਹੋਣੀ ਐ ।... ਆਹ ਕਿਹੜਾ ਅੱਡਾ ਆ ਗਿਆ ਭਲਾ ?' ਬਸ ਇਕਦਮ, ਰੁਕਕੇ ਖੋਖਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾ ਖਲੋਤੀ । ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਨਾਲਦੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਪੁਰਾਣੀ ਮੰਡੀ ਐ ।"

ਜੇ ਖੜ੍ਹ ਤਾਂ ਉਤਰਕੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਈ ਕਰ ਲਈਏ... ਆਖਦਿਆਂ ਸਰਦਾਰ ਲੋਈ ਸੰਤਾਲਦਿਆਂ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਝੱਟ ਕੁ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਫਿਰ ਸੀਟ ਤੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ।

"ਲਓ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਮੂੰਗਫਲੀ ਖਾਓ' ਉਸਨੇ ਲਫਾਫਾ ਦੂਜੀ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ।

"ਨਹੀਂ ਬੱਸ... ਬਹਗੁਰੂ ਬਾਹਲਾ ਦੇਵੇ ਤੁਸੀਂ ਲਾਓ ਗੱਢੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ; ਦੂਜੇ ਨੇ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੱਥ ਜੋੜਦਿਆਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ।

'ਲਓ ਸਰਦਾਰ ਜੀ.. ਆਪਾਂ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈ' ਏਥੋਂ ਦੇ ਘੜੀਆਂ ਹੈਗੀਐ' ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਚੰਗੀਆਂ ਗੁਜਾਰਲੀਆਂ । ਬੰਦਾ ਏਵੇਂ ਮਿਲਦਾ ਗਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦੈ... ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਓਪਰੇ ਆਂ—ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਦਾ ਤਾਂ ਨੂੰ । ਫੜੋ... ਫੜੋ ਖਾਓ ਨਾਲੇ ਵਾਹਵਾ ਗੱਪਾਂ ਸ਼ੱਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਚਲਾਂਗੇ ।'

ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਚਲਦਾ ਵੇਖ, ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਲਫਾਢੇ ਦੇ ਹੇਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । "ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਬੋਡਾ ਮਾਣ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ... ਚਾਰ ਦਾਣੇ ਰੱਖ ਦਿਉ ਹੱਥ 'ਤੇ ।'

"ਆਪੇ ਈ ਲੈ ਲਓ ਵਿਚੋਂ ਕਿ...।' ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਜੋਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਨੇ ਸੰਗਾਉ ਜਿਹੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਲਏ ਅਤੇ ਕੱਢ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਾਣ ਲੱਗਾ ।

ਬੱਸ ਚੱਲ ਪਈ । ਸਵਾਰੀ ਉੱਤਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹਾਂ ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਆਦਮੀ ਜਰੂਰ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ । ਜਿਸਨੇ ਆਣਕੇ ਜਨਾਨੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਸੀਟ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਜਚ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਸੀ । ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮੀ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੱਝ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਪਰ ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਉਵੇਂ ਦਾ ਉਵੇਂ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ । ਸਾਰੇ ਫੇਰ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਏ ।

"ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਦੱਸਿਆ ਈ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾ

ਨੇ । ਦੂਜੇ ਨੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦਾ ਦਾਣਾ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ।

“ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਜੀ... ਰੱਬ ਬੋਝਾ ਭਲਾ ਕਰੇ .. ਹਰ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ । ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਪਿੰਡ ਐ । ਸਾਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ । ਵਾਟਰ ਵਰਕ ਵੀ ਬਣਿਐਂ । ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਸਕੂਲ... ਪੇਂਡੂ ਹਸਪਤਾਲ...ਡੰਗਰ ਹਸਪਤਾਲ...ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ...ਰੂਹ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਐ ਵੇਖਕੇ... ਕਹਿੰਦੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ...ਛੋਟੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ... ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ...ਕਿਤੇ ਏਧਰ ਨਿਕਲ ਆਏ... ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਕਹਿੰਦੇ ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ...ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਏਥੇ ਉਜਾੜ ਸੀ...ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਮਾਲਕ ਕੋਈ ਵਾਕ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢਗੇ...ਤੇ ਰੋਣਕਾਂ ਲਾਗੀਆਂ... ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਐ...ਸ਼ਹਿਰ ਵਰਗਾ ਪਿੰਡ ਐ...ਪਲੇ ਪਲੇ ਬੱਸਾਂ ਜਾਂਦੀਐ ਵਿਚੋਂ ਦੀ।...ਅੱਗੇ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਹੜਾ—ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਚੇ ਸੀ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਹਰ ਬਸਤੀ ਬਣਾਤੀ । ਬੱਜ਼ੇ ਜੋ ਤਖ਼ਾਵਾਂਤੇ ਛੀਬਿਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਭ ਆਪਣੇ ਈ ਘਰ ਐ ਪਿੰਡ 'ਚ ਹੁਣ ਤਾਂ । ਐਵੇਂ ਆਖੀਏ ਗੁਰੂ ਦਾਤੇ ਦੀ ਮੋਹਰ ਐ...ਚੰਗੀ ਪੈਲੀ ਐ...ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਟਰੈਕਟਰ ਐ...ਦੋ ਚੂਹੜੇ ਰੱਬ ਐ...ਇਕ ਮੀਰੀ ਐ ਇਕ ਠੋਕੇ 'ਤੇ । ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਫੌਜ 'ਚ ਸੁਖ ਨਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਐ... ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਇਆ—ਕੰਮਕਾਰ ਚੰਗਾ ਰਿੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਅੱਜਦੀ ਘੜੀ ।’

ਬੱਸ ਹੌਲੀ ਹੋ ਗਈ...ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ । ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਬਰੇਕ ਮਾਰੀ । ਬੱਸ ਰੁਕ ਗਈ ।

‘ਬੱਸ ਨੇ ਦਸ ਮਿੰਟ ਰੁਕਣੋਂ ਬਈ—ਗਰਮ ਗਰਮ ਚਾਹ ਪੀਓ, ਗਰਮ ਆਂਡੇ, ਗਰਮ ਪਕੌੜੇ ।’ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਬੱਸ ਨੂੰ ਚੀਰਕੇ ਲੰਘ ਗਈ ।

‘ਆਓ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਬੱਲੇ ਉਤਰੀਏ—ਕੁਛ ਖਾ ਪੀ ਲਈਏ ਪਹਿਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਸੀਟ ਤੋਂ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ।

‘ਨਹੀਂ...ਤੁਸੀਂ ਖਾ ਪੀ ਆਓ...ਮੈਨੂੰ ਤਲਬ ਨਹੀਂ, ਘਰੋਂ...ਖਾਕੇ ਤੁਰਿਆ ਸਾਂ ।’

‘ਉਠੋਂ ਵੀ ਸਰਦਾਰ ਜੀ...ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬੰਦਾ ਕਿੰਦਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ । ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈ ਜਾਣੈਂ...ਬਸ ਮੇਲੇ ਗੇਲੇ ਈ ਐ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੇ...ਉਠੋਂ ਉਠੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਬਸ ਅਗਲੇ ਅੱਡੇ ਉੱਤਰ ਜਾਣੈਂ ।’

ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਦੂਜਾ ਆਦਮੀ ਉੱਠ ਖੜਤਾ । ਤੇ ਝਕਦਾ ਝਕਦਾ ਬੱਸ 'ਚੋਂ ਉਤਰ ਗਿਆ ।

‘ਚਾਰ ਆਂਡੇ ਦੋ ਕੱਪ ਚਾਹ ਛੇਤੀ ਨਾਲ’ ਆਖਕੇ

ਉਹ ਦੌਵੇਂ ਇਕ ਖਾਲੀ ਮੋੜ ਕੋਲ ਜਾ ਖੜਤੇ । ਖੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਚਾਹ ਤੇ ਆਂਡੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸਲੀਕੇ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਬੱਸ ਤੁਰਨ ਦੇ ਡਰੋਂ । ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਇਕ ਆਂਡਾ ਲਿਆ ਤੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗੇ ।

“ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਐ ਸਰਦਾਰ ਜੀ...ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਗਿਲਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਚੰਗੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਐ...ਮੈਂ ਵੀ ਏਧਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਆਇਆਂ । ਮੈਂ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਲੜਕਾ ਵੇਖਣ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਦੱਸ ਪਾਈ ਸੀ । ਲੜਕੀ ਆਪਣੀ ਅੱਠ ਪਾਸ ਐ...ਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਈ ਵਿਚਾਰੀ ਅਗਾਂਹ ਪੜ੍ਹ ਨਾ ਸਕੀ । ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਚਿਆਰੀ ਐ । ਸਾਰਾ ਘਰ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਡ ਛੱਡਿਐ ਅਸੀਂ ਤਾਂ । ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਐ...ਇਕੋ ਇਕ ਭੈਣ ਐ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ । ਫਿਕਰ ਤਾਂ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਜਦੋਂ ਧੀ ਪੁੱਤ ਜੁਆਨ ਹੋ ਜੇ... ਸੋਚੀਦੇ ਬਈ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਘਰ ਲੱਭ ਜਾਵੇ...ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰਿਓ...ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਧੀ ਐ...ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਈ ਹੁੰਦੀਐਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ।

“ਜੀ...ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗੇ...ਓਧਰ ਬੋਝੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਵੱਅ ਬਣ ਜੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਵੀ ਸੌਖਾ—ਕੁੜੀ ਵੀ ਸੌਖੀ...ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ । ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੂਜਾ ਆਂਡਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ।

‘ਹਾਂ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਆਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਬਾਰੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ?’ ਪਹਿਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਅੱਧਾ ਆਂਡਾ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਲਿਜਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ।

‘ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸੀਰ ਕਰਦਾਂ...ਹੋਰ ਆਪਣੀ ਕਿਹੜੀ...’

ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣਕੇ ਪਹਿਲੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਅੱਧ ਖਾਧਾ ਆਂਡਾ ਇਉਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਕਰੰਟ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੰਡਕਟਰ ਨੇ ਸੀਟੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅੱਧੀ ਚਾਹ ਵਿਚੋਂ ਰੱਖ ਕੇ ਬੱਸ ਜਾ ਚੜਿਆ ।

ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਜਦੋਂ ਮਗਰਲੀ ਬਾਰੀ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀਟ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਗਰੀਬੜੇ ਜਿਹੇ ਖੜੇ ਆ ਰਹੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮੋਢਿਉਂ ਹਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ‘ਆਜਾ ਵੀਰਨਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਬਹਿਜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਬੱਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ’ ਆਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ।

ਟੈਕਨੀਕਲ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸਲੇਬਸ

ਐ. ਸੀ. ਭਾਰਦਵਾਜ

ਪਿਛਲੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਾਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਆਰਟਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਹ ਰਟਿ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗਲਤ-ਮਲਤ ਕੇਵਲ ਆਰਟਸ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਟੈਕਨੀਕਲ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇੜਾ ਗਰਕ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ.....

ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਕਿਨਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ...?

ਸਾਡੇ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਬਾਬਤ, ਕੈਂਸਰ ਬਾਬਤ, ਮੈਂਟਲ ਡਿਸਟਰਬੈਂਸਿਜ਼ ਬਾਬਤ, ਹਾਰਟ ਅਟੈਕ ਬਾਬਤ..... ਜਰਾ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦਸੋ, ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਦੇ ਅਜਿਹੀਆਂ 'ਬੰਬਾਰੀਆਂ' ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆ ਸੀ.....?? ਭਾਵੇਂ ਅਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਮਰੀਜ਼ ਯੂਰਪੀਅਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ M.B.B.S. ਦੇ ਕੌਰਸ ਵਿਚ 90% ਪਰਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰ, ਅਮਰੀਕਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਫਿੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਵਰਨਾ ਕਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੈਸਕ੍ਰਿਤੀ-ਕਲਚਰ, ਰਹਿਣੀ-ਸਹਿਣੀ, ਰੋਲ-ਰੌਪ, ਪੂਰਣ-ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ.....ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਾਣਾ (ਅਗਰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ), ਹੱਸਣਾ-ਖੇਡਣਾ, ਨਚਣਾ-ਟਪਣਾ, ਸਦਕੇ ਜਾਣਾ, ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਹੋਣਾ 'ਜਦੋਂ' ਕਿ ਯੂਰਪੀਨ 99% ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਬੰਦੇ ਹਨ.....ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਹੀ ਗਏ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਡਾਕਟਰੀ-ਵਿਦਿਆ ਉਪਰ ਖਰਚੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਏ ਜ਼ਰੂਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਅਸਿੱਧੇ ਟੈਕਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਗਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਮਗਰ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਲੇਬਸ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ 'ਅਜ਼ਾਦ' ਭਾਰਤਵਰਸ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀ ਜਾਣ। ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ, ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਉਪਰ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਵਿਦਿਆ

ਅਗਰ ਅਮਰੀਕਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਖਰਚਾ ਵੀਹ ਲੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਸੋ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ ਕਰੋੜਾਂ ਡਾਲਰ ਇਨਵੈਸਟ ਕਰਨ ਦੀ? ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਦਸ ਲੱਖ ਦਾ ਵਿਆਜ ਹੀ ਤੀਹ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਛਮੀ ਮੁਲਕ ਤਾਂ ਬਸ ਇਹੋ ਵਿਆਜ ਹੀ ਸਾਡੇ ਡਾਕਟਰਾਂ/ਐਨਜੀਨੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ—ਡਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ!! ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕੀ-ਇੰਗਲਸਤਾਨੀ ਤੇ ਇਨਵੈਸਟ-ਮੈਂਟ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਵਿਚਾਰੇ ਭਾਰਤਵਾਸੀ...!!!

...ਭਾਵੇਂ 1960 ਮਗਰੋਂ ਵਧ ਰਹੇ ਰੈੱਲ-ਰੱਪੇ ਕਾਰਣ, ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਾਰਣ, ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਕ ਤੰਗੀਆਂ ਸਦਕਾ, ਨਿਘਰ ਰਹੀ ਖੁਰਾਕ ਕਾਰਣ—ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ 54 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ M.B.B.S. ਦੇ ਕੌਰਸ ਵਿਚ 44 ਮਹੀਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੁਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਉੱਚ-ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਮਾ ਹੀ ਭੱਠਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਲੈ ਲਵੋ। ਇਥੇ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਸੌ ਮਰੀਜ਼ ਰੁਜ਼ਾਨਾ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕੁਲ ਮਰੀਜ਼ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦਸ ਮਰੀਜ਼ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਮਗਰ ਇਥੇ M.D./M.S. ਦੇ ਕੌਰਸਾਂ ਵਿਚ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਬੀਸਿਜ਼ ਕੈਂਸਰ, ਹਾਰਟ ਅਟੈਕ ਅਤੇ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਉਪਰ ਹੀ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ...?? ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਵਲ ਹੀ ਦਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਓ) ਲੋਕ ਸਾਫ-ਸੁਥਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ—ਇਸ ਕਾਰਣ ਬੀਮਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਅ) ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀਟਾਨੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ੲ) ਕੀਟਾਨੂਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਕੈਪਸੂਲਾਂ/ਟੀਕਿਆਂ/ਟਿਊਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ.....।

...ਜ਼ਰਾ ਫਿੱਚ ਕਰੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾ ਅੰਦਰ ਇਹ ਗਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਸੂਰਵਾਰ ਲੋਕੀ ਹਨ—ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਿਆਸੀ ਢਾਂਚਾ ਨਹੀਂ। ਵਿਦਵਾਨ ਡਾਕਟਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪਿਆਰੇ ਲਾਲ, ਡਾਕਟਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਅਜਾਦ ਮੁਤਾਬਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਦਸਦੇ ਹਨ।

1. ਗਰੀਬੀ (ਨਿਘਰ ਰਹੀਆਂ ਖੁਰਾਕਾਂ) ਫੀਦੇ ਤੇ

ਤੰਗ ਰਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ, ਗੰਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ)।

2. ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ (ਮਾਨਸਕ ਤਣਾਉ—ਆਰਥਕ ਤੰਗੀ)
3. ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ (ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤਨਾ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ—ਆਰਥਕ ਪਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ)

ਸੋ ਹੇਠਲੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਘੋਖਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਕੀਟਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਨ। (ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੀਟਾਣੂ ਤਾਂ ਹਰ ਵਕਤ, ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਸਗੋਂ ਆਰਥਕ-ਮੰਦਹਾਲੀ ਹੈ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਕਾਰਨ ਮਾਨਸਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵੀ ਆਦਮੀ ਖੋਹ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਥ ਤੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਘਰੇਲੂ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਝਗੜੇ ਆਰਥਕ-ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਹਫਤਾ ਅਮਿਨ ਚੈਨ ਨਾਲ ਗੁਚਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਹਫਤੇ ਦੋ ਵੇਰਾਂ, ਤੀਸਰੇ ਹਫਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰਾਂ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਕੌੜ ਫਿੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਖਿਰੀ ਹਫਤੇ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਗਾ ਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਪਰ, ਕਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ, ਕਦੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ, ਕਦੇ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ, ਕਦੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਦੇ ਕੁੱਤੇ ਤੋਂ, ਅਕਸਰ ਬੇਵਜਾ ਹੀ ਉਲਝੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ...।

ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਕ ਕਾਰਣਾਂ ਵਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਵਰਨਾ ਉਹ ਸਵਾਲ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਐਨੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁੱਝ ਨੰਗ ਕਿਉਂ...?

ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ 2 ਬੋਰੀ ਸੀਮੈਂਟ ਬੰਗਲਿਆਂ ਤੇ ਥੱਪੀ ਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਕੋਠੇ ਲਿਪਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਥੈਲੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ? ਤੰਗ ਛੋਟੇ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਛੱਪੜਾਂ ਵਿਚ ਗੈਂਡੇ 2 ਜਿਡੇ ਮੱਛਰਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਵੇ—ਉਥੇ ਮੌਸਕੀਟੋ—ਮਾਊ ਟਿਊਬਾਂ, ਮੱਲ੍ਹਮਾਂ, ਕੱਛੂਆਂ—ਛਾਪ ਮਾਰਕਾ ਅਗਰਬੱਤੀਆਂ ਕੀ ਸਵਾਰਨਗੀਆਂ...? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਲੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੀਣ ਨੂੰ ਸਾਫ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਫੂਫ 2 ਮੀਲ ਵਿਚ ਬਿਆਉਂਦੀ, ਉਹ ਲੋਕ ਗੰਦੇ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰਨ...? ਜਦੋਂ ਇਕੋ ਅਦਾਰੇ ਵਿਚ ਬੱਚੇ, ਬੁਢੇ, ਨੌਜਵਾਨ ਇਨਸਾਨ ਤੇ ਜਾਨਵਰ (ਬੱਕਰੀਆਂ, ਸੂਰ, ਸੁੰਢੇ ਜਾਂ ਕੁਕੜੀਆਂ) ਰਹਿਣਗੇ ਉਥੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਫੈਲੇਗੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ...? ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਡਿਊਦੀ ਦੀ ਇਕ ਨੁੱਕਰੇ ਗਏ ਤੇ ਵੱਡਾ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਨੁਕਰੇ ਬੁੱਦੇ ਦੀ ਮੰਜੀ ਡੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੂਤਰ ਵਿਚ ਪੂਛਾਂ ਮਾਰ 2 ਕੇ ਗਾਈਆਂ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ—ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਰਹਾਇਸ਼ੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਓਡੋਮਾਸ ਮੱਲ੍ਹਮਾਂ ਕੀ ਸਵਾਰ ਲੈਣਗੀਆਂ—?

ਤੇ ਗੱਲ ਇਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਗੋਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਮੁਲਕ ਅਜਿਹੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵੀ ਵਧਾਈ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। 'ਗਲੈਕਸੋ' ਨਾਉਂ ਦੀ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਫਰਮਾਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ 5 ਲੱਖ ਧਨ ਜੁਟਾ ਕੇ ਦਵਾਈਆਂ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਸੀ। ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਨੇ 800 ਲੱਖ ਬਤੌਰ ਮੁਨਾਫਾ ਬਾਹਰ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਏਜੰਟਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਵੱਡੇ ਫਰਿਜ਼, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਸੌਂਫਾ ਸੈਟ ਬਤੌਰ ਗਿਫਟ (ਤੋਹਫੇ) ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ (ਭਾਵੇਂ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ) ਲਿਖੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ...ਛੋਟੀ 2 ਗੱਲ ਤੇ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਟੈਸਟ ਬੁੱਕ ਟੈਸਟ, ਖੂਨ ਟੈਸਟ, ਪੇਸ਼ਾਬ ਟੈਸਟ, ਟੱਟੀ ਟੈਸਟ, ਈ. ਸੀ. ਜੀ., ਨਬਜ਼ ਟੈਸਟ, ਐਕਸਰੇ, ਰੰਗੀਨ ਐਕਸਰੇ, ਸਲਾਈਡਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਸੱਤਰ-ਅੱਸੀ ਰੁਪਏ ਬੇਵਜਾ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਰਚਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਕਸਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ ਮੰਜ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਉਂਜ ਵੀ ਡਾਕਟਰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ, ਸੂਝ-ਬੂਝ (Commonsense) ਨਾਲ ਘਟ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਵਧੇਰੇ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ, ਹੋਮੋਪੈਥਿਕ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤਾ ਤੇ ਸਾਈਡ-ਅਫੈਕਟਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਨਖਿਧ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ 54 ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕੋਰਸ ਦੌਰਾਨ 4 ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਅਜ਼ਮਾਏ ਹੋਏ ਸਿਸਟਮਾਂ ਬਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ...?

ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ ਵਿਦਿਆ :

ਡਾਕਟਰੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਅਗਰ ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ ਵਿਦਿਆ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਈਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਵੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਨਕਲ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ ਕਾਲਜ/ਪਾਲੀਟੈਕਨਿਕ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ ਕਾਲਜ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਾਰਤ

ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਆਈ. ਆਈ. ਟੀ. ਕਾਲਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਨ—ਇੰਡੀਅਨ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦਿੱਲੀ, ਕਾਨਪੁਰ, ਖੜਗਪੁਰ, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਬੰਬਈ! ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਰਾਜ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਮਦਰਾਸ ਦੀ ਆਈ. ਆਈ. ਟੀ. ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਆਰਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਆਈ. ਆਈ. ਟੀ. ਨੂੰ 'ਏਡ' ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਖੜਗਪੁਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਆਦਿ ਆਦਿ...! ਉਂਜ ਇਸ ਮੱਦਦ (AID) ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਇਹ ਵਪਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਫਰੋਬ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਮਦਾਦ ਦੇ ਆੜ ਹੇਠ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਏਜੰਟ ਹੀ (Representing) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆ ਪਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦੇਸੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਐਜੇਂਟ-ਇਸਰਤ (ਬਦੇਸ਼ੀ ਸੈਰ ਅਤੇ ਮੋਟੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਗਰਾਂਟਾਂ—ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਆਦਿ) ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਬਦੇਸ਼ੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਸਲੋਬਸ ਲਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ—ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਜਣਾ-ਖਣਾ ਵੀ ਕੰਮਪਿਊਟਰ—ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿਖਣ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਈ. ਆਈ. ਟੀ. ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਚੂਹਾ-ਦੌੜ (RAT-RACE-CRAZE) ਵੇਖੀ। ਹਰ ਇਕ ਐਨਜੀਅਰ/ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਚਲਾਉਣਾ ਸਿਖਣ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਦੇਖਿਆ। ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਭਾਵੇਂ ਸਧਾਰਣ ਗੁਲਖਾਨੇ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਹਰ ਕੋਈ ਇਹੋ ਚਾਹੇਗਾ ਕਿ ਕੰਮਪਿਊਟਰ (ਵਡਾ-ਮਹਿੰਗਾ ਕੋਲਕੁਲੇਟਰ) ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ 20 ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਥੇ ਸਾਨੂੰ ਵਡੇ-ਵਡੇ ਬਹੁ-ਮੰਜਲੀ ਹੋਟਲਾਂ ਦੇ ਨਵੀਨ ਢੰਗ (ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਰਾਹੀਂ) ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ—ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬਹੁ-ਮੰਜਲੀ (ਸੈਂ ਸੈ ਮੰਜਲੀ) ਮਿਸ਼ਰਤ ਬਨਾਉਣ ਅਜੀਬ ਗਰੀਬ ਪੁੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੀਮੈਂਟ ਦੀ ਇੱਟਾਂ (Blocks) ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਉਸਾਰਨ ਬਾਬਤ ਦਸਦੇ ਰਹੇ। ਆਖਰੀ ਦਿਨ (FEEDBACK) ਦਿਨ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸਭ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ (ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚੋਂ ਉਥੇ ਆਏ ਸੀ) ਸੱਲ ਹਟੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਠਿਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ

ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ—ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਪਾ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ :—

ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਟਲਾਂ ਬਹੁ-ਮੰਜਲੀ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਉਣ ਬਾਬਤ, ਸੀਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਨਾਉਣ, ਅਜੀਬ-ਗਰੀਬ ਪੁੱਲ, ਡਾਕ-ਬੰਗਲੇ ਆਦਿ ਬਨਾਉਣ ਬਾਬਤ ਦਸਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਦੁਰਾਨ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਹੀ ਪੱਕਾ ਘਰ। ਦਿਸਿਆ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਸੋ ਆਮ ਅਵਾਮ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ, ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ (Large Scale) ਵਿਚ ਸਸਤੇ, ਮਕਾਨ ਪਾ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕਦੇ ਕੋਈ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ, ਇਮਾਰਤੀ ਨਕਸ਼ਾ, ਸਸਤੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਣ ਬਾਬਤ ਵੀ ਤੁਸਾਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ? ਹੈ। ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਐਸਾ ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਕਮਰੇ ਛੱਤੇ ਜਾ ਸਕਣ...? ਉਹ ਚੁੱਪ ਸਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੀ, ਦਸ ਕਰੋੜ ਕਿਸਾਨੀ ਲਈ 'ਗੱਡਾ' ਹੀ ਆਵਾਜਾਈ, ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ—ਕਦੇ ਤੁਸਾਂ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟ ਦਾ ਗੱਡਾ ਹੀ ਗੱਤੇ ਦਾ (ਓਨਾਂ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਰ ਹਲਕਾ) ਬਣਾ ਦੇਈਏ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੋ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕੋ ਨਾਲ ਹੀ ਖਿੱਚ ਸਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਚੁਗਣਾ ਤਿਗਣਾ ਭਾਰ, ਦੁਗਣੀ-ਤਿਗਣੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਚੋ ਸਕੇ...?

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਾਰਖਾਨਾ (Industry Brick Kiln) (ਭੱਠਾ) ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਸੀ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਈਜਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇੱਟਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਪਰ ਅੱਜ ਲੱਖਾਂ ਸਿਵਲ ਐਂਜੀਨੀਅਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁਣ ਮਗਰ ਇੱਟਾਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਨਿਕੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ...।

ਕਦੇ ਤੁਸਾਂ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਜਿਸ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਗੁਣ-ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਬਕਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ, ਕਿਨੇ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ...ਤੇ ਅੱਜਹੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਖਾਤਰ ਕਿੰਨੇ ਲੱਖ ਭਾਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਦੁਧ; ਘਿਉ ਖੋਹ ਤੇ ਛੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੁਲ 6 ਸਾਲ ਹੋਈ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ ਬੱਸ ਦੀ ਉਮਰ 8 ਸਾਲ, ਸਕੂਟਰ ਦੀ 12 ਕੁ ਸਾਲ, ਸਾਲ) ਦਸ ਕਰੋੜ (10,000,000) ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ...? ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 1500 ਐਨਜੀਨਅਰ

ਨਹੀਂ ਹਨ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ—ਫੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ—
ਹਜ਼ਾਰ/ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਹ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਤੇ !!
ਕਿਹੜਾ ਐਸਾ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਐਨਜੀਨਅਰ
ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ? ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ,
ਤਾਜ ਮਹੱਲ, ਹਾਵੜਾ ਬ੍ਰਿਜ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚਲਾ ਯਮਨਾ
ਦਾ ਪੁੱਲ, ਕੁੱਤਬ ਦੀ ਲਾਟ.. ਇਹ ਸਭ ਕੀ
ਕੰਮਪਿਊਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੀ...? ਕੀ
ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਖੁਦ ਐਨਜੀਨਅਰਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਬਣਾਇਆ ? ਅੱਜ 1400 ਵਾਲਾ ਸਰੀਆ 6400 ਨੂੰ
ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਪ੍ਰਤੀ ਟਨ) ਅਤੇ 25 ਵਾਲੀ ਸੀਮੈਂਟ ਦੀ
ਬੋਰੀ-ਪੁੱਝਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ—ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਅਜਿਹੇ
ਨਕਸ਼ੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਗੈਰ ਸੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਸਟੀਲ
ਵਰਤਿਆਂ ਗਰੀਬ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਮਕਾਨ ਪਾਏ
ਜਾ ਸਕਣ ? ਜਦੋਂ ਸਰੀਆ ਅਤੇ ਸਟੀਲ, ਨਹੀਂ ਸਨ
ਚੱਲੇ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਤਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹੀ ਸਨ
ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਆਖਿਰ ਇਹ
ਕਿੰਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੈ ?...

ਖੈਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਜਵਾਬ ਸੀ, “ਪੰਜਾਬੀ
ਦੋਸਤ, ਤੂੰ ਐਨਾ ਕੁ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਸ ਜੇ
ਇਸ ਬਾਬਤ ਨਾ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ
ਰਹੇਗਾ।”

ਤੇ ਇਹ ਲੇਖ ਮੈਂ ਅਧੂਰਾ ਸਮਝਾਂਗਾ ਅਗਰ
ਐਂਗਰੀਕਲਚਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ (ਐਨਜੀਨਰਿੰਗ) ਬਾਬਤ ਦੋ
ਲਾਈਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ...? ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਹ
ਚੈਪਟਰ ਪੂਰੇ ਲੇਖ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ...ਜੋ ਫਿਰ ਕਦੇ
ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਇਕ ਸਵਾਲ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ
ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਹਰਿਆ ਇਨਕਲਾਬ
ਆਉਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਹਾਂ ?
ਪੰਜਾਬੀ ਜੱਟ ਕਰਜ਼ਾਈ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?
ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਕੁਲ
40 ਲੱਖ ਬੋਰੀਆਂ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ
ਭੰਡਾਰ ਲਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ. ਅੱਜ ਅਸੀਂ 800
ਲੱਖ ਬੋਰੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਪੂਲ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ
ਹਾਂ—ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ 20 ਗੁਣਾਂ, ਫਿਰ 40 ਫੀ ਸਦੀ,
ਪੰਜਾਬੀ ਕੰਗਾਲੀ-ਰੋਖਾ ਤੋਂ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਕਿਉਂ ਹਨ ?
ਇਕ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਫਿਰ ਕਰਨਾ
ਚਾਹਾਂਗਾ :—

ਕੰਬਾਈਨ ਹਾਰਵੈਸਟਰ :

ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਅੱਜ ਬੇਸ਼ੱਕ 5-6 ਲੱਖ ਦੀ
ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਮਗਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਟੈਕਨੀਕਲ
32

ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਸਧਾਰਣ ਟੋਕੇ ਦੇ ਵਿਚ
ਦਾਤਾਂ (BLADES) ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਗਰ ਲੋਹੇ ਦੇ
ਡੰਡੇ ਲਾ ਦਿਤੇ ਜਾਣ, ਟੋਕੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇੰਜਣ ਨਾਲ
ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਇੰਜਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰੋੜੀ ਉੱਪਰ
ਫਿੱਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸੇ ਤੋਂ ਇਕ ਪਟਾ ਖਿੱਚ ਕੇ
ਰੋੜੀ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਸੀ
ਕੰਬਾਈਨ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਹੀ ਬਣ ਜਾਏਗੀ । ਹਾਂ ਇਕ
ਵੱਡਾ ਪੱਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚ ਫਿੱਟ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜੁ
ਤੂੜੀ, ਦਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਡ ਕੇ ਦੂਰ ਡਿਗਦੀ ਜਾਵੇ ।
ਖੈਰ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਦੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਬਾਬਤ ਨਾ ਜਾਂਦਾ
ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ
250 ਰੁਪਏ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਣਕ ਦਾ ਕਟਣ ਦੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ
ਦਾਣੀ ਕੁ ਸੌ ਦੀ ਤੂੜੀ ਦੀ ਵੀ ਬੋਲੋਈ ਰਾਮ ਕਰ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੱਟ ਨੂੰ ਇਹ 500 ਰੁਪਏ ਕਿਲ੍ਹਾ ਪੈਂਦੀ
ਹੈ । ਤੂੜੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਬੈਲ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਰਹਿਣਗੇ । ਜਦੋਂ ਬੈਲ ਹੋਰ ਘਟ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਲੱਖ
ਵਾਲਾ ਟਰੈਕਟਰ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ।
ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੁਰਾਨ 16 ਹਜ਼ਾਰ
ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਲੁਡਾ ਟਰੈਕਟਰ
(WITHOUT IMPLEMENTS) ਅੱਜ
80 ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ? ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 2 ਲੱਖ
ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ
ਹੀ 6 ਲੱਖ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ...? ਰਹੀ ਗੱਲ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ
ਦੇ ਖੇਤ ਜਲਦੀ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਦੀ—ਇਕ ਮੋਟਾ ਅਸੂਲ
ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ :—ਇਕੋ ਹੀ ਮਸ਼ੀਨ ਆਦਮੀ ਨਾਲੋਂ
ਜਲਦੀ ਤੇ ਬਿਹਤਰ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਹੈ
ਖੁਦ ਆਦਮੀ ।

ਬਾਹੁੰ ਕਿਆਰੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
ਅਗਰ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ 24 ਭਈਏ (ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਉਂ
ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਈਏ) ਲਗਾ ਦਈਏ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਕ
ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਖੇਤ ਕੱਟ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖ ਦੇਣਗੇ ? ਤੇ
ਭਈਏ ਵਿਚਾਰੇ ਲੈਣਗੇ ਵੀ ਕੀ—ਕੇਵਲ 225 ਰੁਪਏ
ਕਿਲੋ ਦੇ ਤੂੜੀ ਵਖ ਬਚੀ ਰਹੇਗੀ । ਤੂੜੀ ਤੇ ਪਰਾਲੀ
ਤੋਂ ਗੱਤਾ, ਕਾਗਜ਼, ਕਪੜਾ, ਨਕਲੀ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਡੇ
ਸਸਤੀ ਲਕੜੀ ਆਦਿ ਕਈ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ .. ।

ਅੱਜ ਤੂੜੀ/ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗਾਂ ਲਾਉਣ ਨਾਲ
ਸ਼ਾਮੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਗੰਧਲਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਕਈ
ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ—
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਆਈ ਜਾਣਾ, ਦਮਾ, ਅੰਤੜੀ ਰੋਗ
ਆਦਿ ।

ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਸਹੀ ਫਾਇਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ

ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਕੇ ਦਸਣਾ ਫਿਲਹਾਲ ਐਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ...? ?

ਅੱਜ ਯੂ. ਪੀ., ਬਿਹਾਰ, ਉੜੀਸਾ, ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ 20 ਕਰੋੜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੈ ਹੋ ਰਹੀ—ਬੁੱਖ-ਮਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ—ਕੀ ਉਸ ਵਕਤ ਅਜਿਹੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਲਿਆਉਣੀਆਂ ਦਰੁਸਤ ਹਨ—?

ਕੀ ਅੱਸੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਹਰ ਪਿੰਡ ਲਈ ਸੌ ਸੌ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ—ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੀਏ—ਇਲਾਕਾ ਠਾਣੇਦਾਰਾਂ ਜ਼ਰੀਏ—ਤਹਸੀਲ ਅਫਸਰਾਂ ਜ਼ਰੀਏ—ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਲਾਕ ਪਧਰ ਤੇ ਸੌ ਸਵਾ ਸੌ ਹੋਰ ਲੇਬਰ ਅਫਸਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਰਖੇ ਜਾਂ ਸਕਦੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਬਲਾਕ ਲਈ ਇਕ ਇਕ ਗੱਡੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਕਰਨ ? ?

ਇਹ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਟੈਕਨੀਕਲ ਵਿਦਿਆ ਬਾਰੇ ਉੱਠਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਹੋਸ਼ਨੀ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਵਿਦਿਆ ਸਿਸਟਮ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਟੈਕਨੀਕਲ ਵਿਦਿਆ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਡੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮੰਗ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ

ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਸਾਰ ਸੂਚੀ :—

ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਆਧਾਰ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਹ ਸੁਤਾਵਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ—ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ

ਸਭਿਆਚਾਰ। ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਤੇ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਚਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਂਝੇ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਲੋੜ ਉਭਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਮੰਚ ਦੀ ਸਫਲ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਵੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭੂਮਿਕਾ :—ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਵਿਆਪਕ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪਦਾਰਥਕ ਵਸਤੂ ਵਿਰਾਮ ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਗਤੀ ਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਦਾਰਥਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਮਾਜੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇੰਨਾ ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਵੱਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦੀ ਸਹਿਤ ਵਿਚ ਜਗੀਰੂ ਸਮਾਜ, ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਸਮਾਜ, ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਸਮਾਜ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਗਤੀ ਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇਕ ਦਾਇਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜ ਆਹਿਸਤਾ ਆਹਿਸਤਾ ਤਬਦੀਲੀ ਦੁਆਰਾ ਆਖਰ ਇਸ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੇ ਆ ਖੜਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਬੇਰੀਅਰ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਦ ਸਮਾਜ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਬੇਰੀਅਰ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗਲੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਛਲਾਂਗ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਛਲਾਂਗ ਨੂੰ ਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕਈ ਅਪ੍ਰੇਰਾ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਪ੍ਰੇਰਾ ਹੈ ਸਭਿਆਚਾਰ। ਇਹ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰ—ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ :—

ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਮੂਦਾਇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ ਆਦਿ ਸਭ ਮਿਲਕੇ ਉਸ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਸਮੂਦਾਇ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ (ਕੰਪੋਜ਼) ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ

ਉਦਘਾਟਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਵਤੀਰਾ ਇਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਣ (ਫੈਕਟਰਜ਼) ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਉਸਦੇ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਭਾਵ ਆਰਥਕ ਅਧਾਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਰਥਕ ਅਧਾਰ (ਜਿਸਨੂੰ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਚਰਿੱਤਰਦੇ ਹਨ) ਹੀ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਜਨਰੇਟਰ (ਉਤਪਾਦਕ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ 'ਸੁਭਾਵਕ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਹੈ; ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਸੁਭਾਵਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ (ਓਬੀਅਸ) ਵੰਗ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਕ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਇਕ ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਸਮਾਜ ਇਕ ਸੀਮਾਂ ਤੱਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਫਿਰ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਸੁਭਾਵਕ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਦੇ ਕਈ ਪੱਖ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ 'ਸਮਾਜ' ਤੇ 'ਸੁਭਾਵਕ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬੜੀ ਜਟਿਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਪੇਂਪਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ 'ਸੁਭਾਵਕ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਦੇ ਉਨਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੁੱਧੀ-ਜੀਵੀ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾ-ਕਿਰਤਾਂ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ' ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤਾਂ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਅਪ੍ਰੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਅਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰ :—

ਜੋ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੇਧਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਸ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਚਿਤਰਕਾਰ, ਸਹਿਤਕ ਪੱਤ੍ਰਕਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸੰਗਠਤ ਨਾ ਵੀ ਹੋਏ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੁਭਾਵਕ ਕਾਰਜ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਅਪ੍ਰੇਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੇਧਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰੂਪ 'ਚ ਏਸੇ ਹੀ 'ਸੁਭਾਵਕ ਕਾਰਜ ਏਕਤਾ' ਨੂੰ ਅਪਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ—ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ।

ਜੇ ਚਲੰਤ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਇਥੇ ਹੀ ਸਥਾਨੀਕਰਣ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਵਾਲ ਉਭਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ :—

- (1) ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?
- (2) ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?

ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਸਮਾਜ, ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਚੋਂਘ, ਜ਼ਬਰ-ਜੁਲਮ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ, ਗਲ-ਸੜ ਰਹੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਵਸਥਾ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਤਣਾਓ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਇਤਹਾਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ—

ਸ਼ਕਤੀ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ 'ਚ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਦਕਾ ਲੁੱਟ-ਚੋਂਘ 'ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਾਮ ਦੇਣਾ ਸਾਡੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅਪਰੇਟ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਧ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੱਕ ਉਤਰ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਓ ਵਿਚੋਂ ਧੜਕਣਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘੁਲਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਕਲਾ-ਕਿਰਤਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵਿਚੋਂ ਉਠਦੇ ਹੋਏ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਕਦਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਪਰੇਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਗਰੁੱਪ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਉਲਟ-ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਧਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਕਹਾਂਗੇ। ਅਜਿਹਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਿਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਿਛਾਧੜੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੱਚਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੰਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰੀਕਾਰਡਾਂ, ਕਾਮ-ਉਕਸਾਉ ਫਿਲਮਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ, ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਤੁਅੱਸਵਪੁਣੇ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਖੁੰਡਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸੁਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਚਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ:—ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਾਧੜੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਹਾਮੀ ਤੇ ਅੰਗਪਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਹਰ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਸਾਰੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰੈਸ, ਸਟੇਜ, ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ,

ਰੀਕਾਰਡਿੰਗ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪੂਰਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਰਥਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਕੋਲ ਬੜੇ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਉਹ ਬੜੇ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਤਾਕਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁੱਟਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਂਝੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀਏ। ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਚ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

(1) ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਧਰ ਦੀ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯਾ ਬਣਾਕੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ।

(2) ਕੁਸ਼ਲ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਰਾਂਤੀ-ਕਾਰੀ ਗੀਤ ਰੀਕਾਰਡ ਕਰਵਾਕੇ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ।

(3) ਉਚਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਦੀ ਅਥਾਕਾਰੀ ਤੇ ਅਭਿਨੈ ਕੌਸ਼ਲਤਾ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਅੱਡਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ।

(4) ਕੁਝ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਕਾਰਣ ਤੇ ਕੁਝ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਡੰਗ ਨਜ਼ਰ ਸੋਚ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਿਛੇ ਹਾਂ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸੰਜੀਦਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

(5) ਅਸੀਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਾਹਿਤ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਈ ਵਾਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਜਾਂ ਪੋਸਟਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰਜ

ਸਮਰਥਾ ਵਧਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ ਤੇ ਕਾਰਜ ਸਮਰਥਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਮੰਚ ਵਿਚ ਏਕੀ-ਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ—

ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਪਿਛਲੇ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰੜਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ, ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪੱਖੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਫਰਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਸਾਂਝੇ ਲੋਕ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਮੋਕਰੋਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਚਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਕਾਰਜ ਸਮਰਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੋ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਚਾਰ, ਪਰਸਾਰ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ ਦੀਆਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਮੰਚ ਵਿਚ ਏਕੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗੁੱਟ ਤੇ ਤਾਕਤਾਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗਰੁੱਪ ਸੰਕਲਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਕਾਰਜ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਗਰੁੱਪ ਚਰਿਤਰ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਏਹੀ ਸਾਂਝਾ ਗਰੁੱਪ ਚਰਿਤਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਕੋ ਇਕ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਚ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਾਰਜ ਏਕਤਾ ਹੀ ਇਸ ਮੰਚ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਮੰਚ ਦਾ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਯੂਨੀਫਾਈਡ (ਏਕੀ ਕਰਤ) ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਚ ਵਿਚ ਆਉਣੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੰਚ ਦੇ ਐਲਾਨਨਾਮੇ 'ਚ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਿਰਣਾ ਜਾਂ 'ਸਮਝ' ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗੁੱਟ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁੱਟ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਮੰਚ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇਕ ਯੂਨੀਫਾਈਡ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਣ ਦਾ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ। ਹਾਂ, ਅਜਿਹੇ ਮੰਚ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਅਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਿਰਣੇ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ ਉਸ ਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅੰਤਿਕਾ :—ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ :—

(1) ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਰਥਕ ਅਧਾਰ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਾ ਜਨਰੇਟਰ (ਉਤਪਾਦਕ) ਹੈ।

(2) ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਜਿਹਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ-ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੇਧਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇ।

(3) ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਖੜਨ ਲਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਂਝੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੰਚ ਦੀ ਫੋਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

(4) ਐਸੇ ਮੰਚ ਦੀ ਸਫਲ ਉਸਾਰੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕਾਰਜ ਏਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ :—ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਰਥਕ ਅਧਾਰ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ 'ਸੁਭਾਵਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀ ਤਬਕਾ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾ-ਕਿਰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੋ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਤੇ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਰੁੱਪ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਕਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੱਤਭੇਦ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਏਕੀਕਰਣ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਝ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਏਕੀਕਰਣ ਦਾ ਇਹ ਖੇਤਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇਕ ਯੂਨੀਫਾਈਡ ਐਲਾਨਨਾਮੇ ਦੁਆਰਾ ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। □

(ਇਹ ਪੇਪਰ 14 ਮਾਰਚ 1982 ਨੂੰ ਨਸਰਾਲੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ।)

ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ

ਵਿਦਿਅਕ ਮਸਲਾ—ਨੁਕਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਦੋਸ਼ੀ ਕੌਣ ਹੈ ? (2)

'ਸਮਤ' ਫਰਵਰੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਅੰਦਰ ਹੋਈ ਆਧੋਗਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਉਪਾ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਉਤੇ ਇਸ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਗਿਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ :—

ਗਿਆਨੀ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ, ਸਕੂਲੀ ਵਿਦਿਆ ਪੱਖੋਂ ਭਾਵੇਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਾਲ ਤਕਨੀਕੀ ਅਭਿਆਸ ਸਦਕਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਰੀਪੇਅਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਜਿਵੇਂ ਇੰਡਸਟਰੀ ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਅੰਦਰ ਗਿਣਤਾਤਮਿਕ ਵਾਧਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਣ-ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅਧੋਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਜ ਦੀ 'ਕੁਆਲਿਟੀ' ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਆਈ. ਟੀ. ਆਈ. ਤੇ ਪਾਲੀਟੈਕਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲ ਸੀ; ਜਿਹੜੀਆਂ ਹਰ ਸਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਸਰਟੀਫੀਕੇਟ ਤਾਂ ਫੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਭਿਆਸ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟਰੇਡ ਦਾ ਉੜਾ-ਐੜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਗੌਰਵ ਨਾਲ ਆਇਆ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖਿਆ-ਰਥੀ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਤਕਨੀਕੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ, ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਿਡਲ ਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਕਰਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੂਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਫਿਮਰੀ ਦੀ ਕੱਚੀ ਨੀਂਹ, ਵਿਸ਼ਿਆ ਦਾ ਫਜ਼ੂਲ ਦਾ ਭਾਰ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜੁਮੇਦਾਰੀ ਦੀ ਘਾਟ, ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਰਗੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਦੇ ਦੱਸਣ ਉਪਰੰਤ, ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਠਵੀਂ

ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ' ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਲਾਇਕ ਹੋਣ ਵਰਗਾ ਨਿਰਨਾ ਕੱਢਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਕਬੂਲ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਡੇਰਾਈਵਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੰਬਰ 166, ਪਠਾਨਕੋਟ ਡੀਪੂ, ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਦਰ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਫਰਕ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ, ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਸ਼ੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲ ਰਹਿੰਦੀ ਬੇਧਿਆਨੀ, ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਬੇਲੋੜਾ ਦਖਲ ਸਿਨੇਮਾ-ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਗੈਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹਨ। ਸੁਝਾ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ, ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਛਾਲਤੂ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ, ਮੁਫਤ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਦਿਆ, ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪਾੜਾ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਕੌਮੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸ਼੍ਰੀ ਬਿਸ਼ਮਬਰ ਨਾਥ ਮੱਕੜ, ਸਾਬਕਾ ਸੰਨਤ ਮੰਤਰੀ, ਜੋ ਇਕ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲ, ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇਕ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਕਰਤਾ-ਧਰਤਾ ਵੀ ਹਨ, ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਵਰਤੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਕੌਮੀ-ਚਰਿੱਤਰ ਵਿਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ। ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਆਏ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਉੱਨਤੀ ਦੱਸਿਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅੰਦਰ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰਤੀ ਘੱਟੋ ਸਨਮਾਨ, ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਮਿਲੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਆਈ ਜੁਮੇਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਮਿਆਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ। ਅਜੋਕੇ ਸਲੇਬਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਚੱਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਆਖ ਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਕਿੱਤਾਕਰਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੋਰਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਵੱਧ 'ਰੁੜੇਵਾਂ' ਆਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਪਬਲਿਕ ਤੇ ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬੈਠਣਾ, ਉੱਠਣਾ, ਸਾਫ਼ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ

ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਉੱਚ-ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪਾਸ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਆਖਿਆ। ਅਧਿਆਪਕ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾਹ ਹੋਣਾ ਸਮਝਿਆ। ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਘਰੀਂ 'ਕੋਰੋ' ਮੁੜਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਧਿਆਨ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜੰਤਾ ਅੰਦਰ ਸਹਿਨਸੀਲਤਾ ਦੀ 'ਇਨਤਾਹ' ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਹੱਥ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਆਖਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਿੰਨ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਵੰਡ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਤਿੰਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਧੀ ਹੈ। ਕਈ ਘਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਰੈਡੀਕਲ-ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੇ ਹੋਏ ਅਮਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਦੀ ਗੱਲ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੀ ਕਿਸਨੂੰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾਂਗਰਸ (ਐਸ) ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਇਕਾਈ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ਼੍ਰੀ ਕੁਮਾਰ ਸੈਣੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਬੜੀ ਸਾਫ਼ਗੋਈ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਅਜੋਕੀ ਵਿਦਿਆ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ 'ਪਸਾਰ' ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅੰਦਰ 'ਲਿਬਰਟੀ ਐਂਡ ਪੀਸ' ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅੰਦਰ ਜੂਝੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜ਼ਬਥਾ ਭਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਅਸੀਂ ਗ਼ਜ਼ਨਵੀ ਅਤੇ ਗੌਰੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੇ ਸੋਮਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦੇ ਕਾਂਢ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅੰਦਰ ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਹੀਣਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਭਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਘਸੀਆਂ-ਪਿਟੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕੰਮਪਲੈਕਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਿਖ਼ਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਲ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੌਮੀ,

ਸੰਗਠਨ ਹਿੱਤ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਕਾਫ਼ੀ-ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕੋਰਲਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਾਤਿਕ ਬੋਲੀਆਂ ਸਿਖਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਭਾਗ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਅਜੋਕੇ ਪਾਠ ਕਰਮ ਨੂੰ ਬੋਲੋੜਾ ਦਸਦਿਆਂ, ਦਸਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕਚਨ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਪੂਰਨ-ਕਿੱਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਮਿਡਲ ਸਟੈਂਡਰਡ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ 'ਵੇਸਟੇਜ ਐਂਡ ਸਟੈਂਡਨੈਸ਼ਨ' ਵੀ ਰੱਕੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੌਜੂਦਾ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿੱਤਾ ਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠਕਰਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਕੁਲ ਖਾਨਪੂਰੀ ਆਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਅੰਦਰ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਹ ਲਈ ਹੀ ਪੂਰਾ ਸਾਜ਼-ਸਾਮਾਨ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਇਮਤਿਹਾਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਕਸ ਗਰਦਾਨਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ 'ਕਰਈਏਟਿਵ' ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਰੈਮਰ' ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਅਦਾਰਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਡੀ. ਏ. ਵੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੀ ਉਦਾਰਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੋਂਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਪਿਰਟ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਕਲਚਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੇਯਸ਼ ਚੁੱਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਲਾਕਾਬਾਦ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਕੇ, ਦੇਸ਼ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋੜ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੌਮੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਾਨਵੈਂਟ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਤੇ ਨੰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਹਮਲਾ ਗਰਦਾਨਦਿਆਂ ਸੂਚੇਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ, ਇਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਆੜ੍ਹ ਹੇਠ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਕੇ,

ਇਲਾਕਾਵਾਦ, ਜਾਤੀਵਾਦ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਣਾਕੇ ਆਪਸੀ ਖੂਨ-ਖਰਾਬ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਇਕ-ਸਾਰ ਪਾਠ-ਕਰਮ, ਇਕ-ਸਾਰ ਵਰਦੀ, ਖੇਤਰੀ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿੱਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਧਾਰਣ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਗਰੀਬ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਪਨ ਹੋਈ ਹੀਣਭਾਵਨਾਂ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸਾਰਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦਰਸਾਇਆ ਆਖਿਆ ਕਿ 90% ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਉਸਰਦੀਆਂ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੋਲ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਜਾਣਕਾਰ 10% ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਘੁਮਣ-ਘੋਰੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼-ਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ 40 ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਿਖਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਲ ਵਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰੋਲ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਗਿਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ਬੇਦੀਆਂ ਦਾ, ਪਾਠ-ਕਰਮ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ, ਮੁਫਤ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੌਮੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਵਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਤ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਪਲੱਬਧ ਸਮਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਬੜੇ ਹੀ ਆਸ-ਭਰਪੂਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਨਿਰਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਹੇਠ ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਾਪਤੀ, ਸਲੇਬਸ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ, ਬੇਕਾਰੀ ਦਾ ਹੁੰਦਿਆ ਖੜਾ ਕਰਕੇ, ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੱਕ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਖੋਹ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਹੁਣ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਅਕੇਵਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਅਕੇਵਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗੀ। ਅੱਜ ਮਾਂ ਪਿਓਂ ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਬਿਗੜ-ਚੁੱਕਾ' ਗਰਦਾਨਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ 'ਸੱਭ-ਅੱਛਾ'

ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਸੂਝ-ਸ਼ਗਨ ਹੈ।

ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਧਿਆਪਕ ਜ਼ਬੇਦੀ ਦੀ ਜਸੇਪਾਲ ਕੌਰ 'ਮੁਫਿੰਆਨ' ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਮਹਿਤਾਬਪੁਰ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਨਿੱਘਰ ਰਹੀ ਅਜੋਕੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ :

ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਅਤੇ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਜਿਹਾ ਹਨੇਰਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਖੂਹਾਂ-ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਦੋਸ-ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ।

(1) ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਕਈਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ 1 : 80 ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਿੰਗਲ-ਟੀਚਰ ਸਕੂਲ ਹਨ, ਉਥੇ ਹਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ।

(2) ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਇਕ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਨਿਪੁੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

(3) ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੱਖ ਪੜਤਾਲ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇ ਅਨੁਪਾਤ 1 : 25 ਹੋਵੇ।

(4) ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਿਖਿੱਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੋਤ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਉਸਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਵੇਲ੍ਹ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਜ਼ਮੇਦਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

(5) ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਸੁਰਖਿਅਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਉਹ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦੇ ਆਡਰਾਂ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ 'ਪਿਉਰਲੀ ਟੈਂਪਰੇਰੀ' ਅੱਖਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ 89 ਦਿਨ ਲਈ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਲੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਆਡਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨਵਿਆਉਣ ਦਾ

ਫਿਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਣ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ।

(6) ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਦਿੱਤਾ ਬਿਆਨ 'ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ' ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦੀਵਾਲੀਏ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਸਿਆਸੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਧੇਗੀ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

(7) ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਫੁੰਹਦਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਹੁਣ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੋਰ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਲੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ ਵਾਂਗ ਖਰੀਦੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੈਸੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਤਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(8) ਅਜੋਕੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਕੇਵਲ ਲੁਟੇਰੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਹੱਥ-ਠੱਕਾ ਹੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਭੁੱਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਢਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

(9) ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਦਾ ਬੇਲੋੜਾ ਭਾਰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪਲਪਟ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਐਸ਼ ਪਰਸਤੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਫਜ਼ੂਲ ਦਾ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਭਾਵ ਐਮ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਤੱਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਬਿਉਰੀ ਹੀ ਬਿਉਰੀ ਹੈ, ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।

(10) ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਮਿਲਣੀ 'ਬੇਕਾਰੀ' ਦਾ ਤੋਹਫਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਮਾਨੁਖਤਾ ਦੇ ਇਸ ਵਰਗ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

(11) ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਗਰੀਬ ਮਾਪੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

(12) ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚੇ ਆਮ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਮਾਰਦੇ ਆਖਿਰ ਹਾਰ ਬੱਕ ਕੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਕੰਮੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨਕਲ ਆਦਿ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 2 ਕੁਝ ਇਕ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਬੇਕਾਰੀ ਦੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਿਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਾਡੀ ਅਯੋਗਤੀ ਨੂੰ ਸਧਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਵਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ ਹੀ ਬਦਲ ਸਕੇਗਾ।

ਵਿਚਾਰ ਇਕਠੇ ਕਰਤਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਸੂਹਾ

○

2. ਸਮਤਾ ਬਾਰੇ

(ਓ) ਅਸੀਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਸਮਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਮਤਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਲੇਖ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੇਪਰ 'ਸਮਤਾ' ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਮਰੂਹੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਰਵਰੀ 82 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੇ ਕਾਲੇ ਧਨ ਬਾਲੇ ਆਈ. ਐਮ. ਐਫ. ਅਤੇ 'ਹਮੇਰੀ' ਨਾਉਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਾਫੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਮਾਰਚ 82 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਬਾਕੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨੰਬਰਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਆਦਿ ਕਾਫੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਹਨ ਉਥੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੰਬਰ 2 'ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅਨਅਰਥ' ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸੋਧਵਾਦ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਅਪਨਾਉਣਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਬਜ਼ਰ ਗਲਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਸੰਸਾਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਅੰਦਰ ਸੰਕਟ ਤੇ ਟੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਸੋਧਵਾਦ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਨਾ ਅਪਨਾਉਣ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦ-ਲੈਨਿਨਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਕਟ ਉੱਪਰ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਮਲ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਹਕੀਕਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਾਂ ਖਾਣਾ ਸੰਕਟ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਲਤ ਸਮਝ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿਉਗੇ।

ਦੂਸਰਾ ਸਫ਼ਾ 8 ਤੇ ਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਭੱਠਲ ਦੀ ਪੋਸਟਰ ਕਵਿਤਾ 'ਸਾਂਝਾ ਬਿਆਨ' ਛਾਪੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਕਿਤਾਬੀ ਬਹਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ। ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਦੋਨਾਂ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋਗੇ।

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਧਰਮਪਾਲ 'ਯਾਦਵ', ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ।

ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਵੱਰਮ ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ 5 ਦੇਖੋ

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਯਾਦਗਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਕੌਰ-ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛਪਵਾਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਛਪਾਈ ਹਰਮੁਖ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ 23-ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਗੇਟ ਮਾਰਕੀਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਿਰਨਾਵਾਂ: ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਨਿਵਾਸ ਡਾਕਖਾਨਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—143002 : ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਚੰਦਾ 15 ਰੁਪਏ, ਵਿਦੇਸ਼ ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 100 ਰੁਪਏ।